

Csokonai arcképe

Kétszáz éves fordulója volt annak a múlt esztendőben, hogy Bessenyei és testőr barátai mozgalmat indítottak nemzeti művelődésünk megújításáért. A felvilágosodás jegyében indult küzdelem a magyar nyelv és irodalom felújításának korszakát jelenti azóta. Ebbe a példátlan izgalmas áramlásba született bele Csokonai, serdülő diákként fürdött meg első hullámában. Eppen költői hajlamai ébredésével, az eszmék iránti hallatlan fogékonysággal kötelezte el magát a nemzeti literatúra szolgálatára. Fölshívta, összegezte ez izgalmas korszak minden eredményét, ráhangolta a magyar lélek hangjait a korabeli „csinos Európá”-ra. Alig húszéves, és a magyar verset oly nyelvi, formai érettségben képes megszólaltatni, hogy hangja két évszázad óta is friss, visszhangzó a magyar lírában; *Petőfi előtt ő a legnagyobb hatású költői személyiség.*

Ő az első, aki tudatosan, hivatásszerűen készül a magyar költői nyelv és formavilág minél gazdagabb megszólaltatására. Abban a korban és tudós környezetben, ahol felnőtt, a költészet még beletartozott a tudományok köré-

be, olyan értékes emberi tevékenységnek számított, amely megnemesíti, halhatatlanná teszi az embert más tudományok művelése mellett. Lehetett volna professzor Debrecenben, illusztris elméje, szépen ívelő diákpályája arra mutat, hogy meg tudták volna tartani a Kollégiumban, s beleilleszkedve annak hagyományos rendjébe, hírt, nevet szerez, sőt idővel városi szenátorságot is, mint édesapja, a debreceni orvosok céhmestere. De az ifjú Csokonai már nem ilyen költői sikerekre gondolt: *ő egészen el volt telve a poézis egyedülálló hatalmával*, mert el volt telve nemzete nagyráhatottságának érzetével; az ő szeme előtt már egy művelt ország képe lebegett, szinte elérhető közelségben. Ehhez akart egy eddig ismeretlen életformát teremteni magának: *az íróét*. Európában is ritkaság volt még az udvar fénykörében pusztán költői tevékenységből élni, hát még magyar földön, ahol királyi udvar sem volt. Bessenyeinek, Berzsényinek, Kisfaludynak birtoka volt, másoknak valamiféle hivataluk; a nemesi Magyarországon ezek nélkül nem számítottak valakinek — költőnek sem — az ember. Ő mégis, e nagyráhatottság érzésével „vetemedett” arra, hogy *birtok, rang és hivatal nélkül legyen költő*, és a haza tartsa el. Nem vakmerőség volt ez: életformában is a nemzeti költő sorsát vállalni? Az szinte bizonyosnak látszik, hogy ő akart először elválni a nemesi irodalom hagyományos életformájától, kötődésétől, egy meszszenemutató, *szabad polgári élettilusban reménykedve*. És nagyobb volt a hite, elszánt-sága, mint illúziói, hiszen oly fiatalon látta és írta meg a Tempefői-sorsot, hogy „az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon”. S mégis vállalta. Külön helye lett a kor s az őt követő nemzedékek tudatában: ő lett a *költő*, a nép tudatában pedig a jós, a jövőmondó, garabonciás. Jelkép lett, aki a szegénység és az alkotás szabadsága mellett döntött, és a költői sikerek helyett a vándorbotot választotta.

Ezért nem hat ellentmondásként, amit korából vállalni kellett. Korát felülmúlóan művelt és messzelátóan *tudatos költő* volt. Csokonai számára mindennél többet jelentett maga a mű. Objektív valóság volt számára a vers, önálló létező, az embert, a mindenséget formáló és alkotó funkcióval, akár a pályájukon keringő bolygók. Lírája

egyik modelljének, Rozáliának kiléte, sőt egyáltalán léte is kétséges. A Lilla-dalok jórészen nem Vajda Juliánáról szólnak. Mondhatnánk azt, hogy a lírai modellek alkalmazottak, de az érzés, ahogy az alkotó képzelet hús- és vér-elevenné formálta: mindörökre valósággá lett.

Korán olvasta az angol poézis nagyjait, Youngot, Herveyt, Pope-ot, a korabeli európai költői és filozófiai áramlatok eljutottak hozzá. A francia felvilágosodás, különösen Rousseau, lelke felszabadítója lett; új érzéstípusokra, könnyed korabeli formákra talált az olaszoknál, németeknél, belekóstolt Kelet, a távoli szigetvilágok rejtelmes költői szépségeibe és hazatelepítette hangulataikat, képeiket, ideplántálta homi földbe. De ismerte magyar elődeit is, bálványozta, propagálta őket. Am ő maga újat teremtett, a nehézkes, előtte kevéssé változatos prozodiánkból kiszabadította a verset, és megalkotta *a kor magyar élménylíróját*. Derűvel, eleven népi ízekkel, nyelvi erővel és kellemmel gazdag költészete talán a skót kortárs Burnséhoz hasonló, akit viszont aligha ismert.

Több korabeli arckép maradt ránk róla, rajz, debreceni rézmetsző barátja vésője alól, színes miniatúra, sőt vándorfestő olajfestménye is. Mindegyik őrizi valamiképpen külső karakterét, kerekded állát, duzzadt ajkát ritkás bajusza alatt, hosszúdad hajdú-orrát, arcát koszorúzó, homlokra simuló haját. De benső, játékos, illanékony, szelíd-pajzán, majd vaskos és nyugtalan álmokat hordozó tekintetével adós maradt a szegényes korabeli piktúra. Személyiségének gazdag színvilágát, elevenségét ma már csak költészete őrzi. Maga festi meg igazi önarcképét, amely egyben a költő benső fejlődésképe is. Íme a jelen és távoli korokat, világrészek partjait csapdosó képzeletű, izgalmas, szépségekre szomjazó igazi arcmása — csupa ellentét, nyugtalanság, mozgás, merő teljesség és élet:

*Víg borzadással jártam el a görög
Szépségek és a római nagy világ
Pompás maradványit; s ezeknek
Sírja felett az olasz negédes*

*Kertjébe szedtem drága narancsokat!
A franc mezőket láttam; az Albion
Barlangiban s a német erdők
Bérceiben örömet találtam.*

*Olykor hevitvén lelkemet is belőle
Új képzelések s büszke vetélkedés,
Lantot ragadtam, s a lapályos
Dácia termézején danolván,*

*A földnek aljáról felemelkedém;
A felleg elnyelt, mennyei képzetim,
Mint a habok, felfogtak, s úsztam
Gondolatim csuda tengerében...*

(Az ember a poézis első tárgya)

Az ólmosan nehéz kor, és szomorú magyar sors költője énekel így, aki vándorlásai közben csak Pozsonyig jutott el. A lapályból is látja, bejárja Európa negédes kertjeit. És milyen megindító derűvel, egészíti ki ezt a képet maga és költészete természetéről írt vallomásával, amely sokáig — elkomoruló arca ellenére is — talán haláláig sajátja maradt:

*Nékem inkább oly bokréta
Árnyékozza képeimet,
Melyet nyér a víg poéta,
Múlatván a szépnemet...*

Mennyi hit, anyagi derű, a léleknek mily fegyelme kellett ehhez a vidám természetű poétai ars poeticához. Talán ezért hasonlít annyira ez a költészet a sok szenvedést is örömmé, harmóniává oldó mozarti muzsikához, föl egész a g-moll szimfóniáig.

Erre — a „kartács-világon”, kegyetlen fátumon is győztes — Csokonai-karakterre Ady tapint rá csodálattal és benső együttérzéssel, mikor a helyére áll, idehozza a huszadik századba, küldetését azonosítja a magáéval:

„Ő volt honjában legbújdosabb magyar,
De fényküllözött fél magyar eget
S elhagyhatták remények, Lillák,
E bús legény tréfált és szeretett
S dalolt, mikor már sípolt a melle.”

(Vitéz Mihály ébresztése)

*

Arcképe nem lenne hiteles, ha szemet hunynánk méreteiben is nagyarányú költészetének a kor ízléséhez igazodó rétege fölött: az alkalmi versekről van szó. Sok ilyet kellett írnia, mulatságból, kötelességből, olykor kényszerűségből. Ez nem mond ellent a „szabados tetszésű” költői tudatosságnak és ízlésnek. Alkalmatosságra írott verseit külön kötetbe gyűjtötte, előszóval ellátva, s megpendítve benne, hogy „nincs szigorúbb rosta az időnél”. De kiadta őket, vállalta, s igaza volt: csonka, háttér nélküli lenne nélkülük arcúja és költészete. Nem a kor elmaradott ízlését szolgálta velük, hanem arról a követelményről adott számot, amit a kor maga rőtt rá. Hisz benne, nála a költészet funkciója az emberi lét önálló szférájáig emelkedett, de kénytelen volt eltérni vagy elismerni olykor még primitív eszközi szerepét is. Szembe kellett néznie a költészet funkciójának oly drasztikus értelmezésével, amelyet a napóleoni háborúk idején az udvar, a cenzúra érdeke elvárt, megkövetelt. Pozsonyban a diétán, ahol költői publicitást remélve megjelent, négymillió négyszázezer forintot kellett a követeknek megszavazniuk, a pénzen kívül nagymennyiségű gabonát, zabot és lovat. Komáromban pedig már fel is kellett ültetni a lovakra, hisz Napóleon hadai Itáliát égették, s Mantuát állandóan tölteni kellett katonával. Csokonai vállalkozott a szerepre, de nem a diéta vagy a felkelés alkalmi költőjeként, mint annyian a kor „versificatorai” közül. Nem is lett volna magyar költő, ha távol tartotta volna magát. Ha valaki, ő értett hozzá, hogy a lelkesedés és lelkesítést hogyan lehet művi konstrukcióval, szerkesztési bravúrral helyettesíteni. A trombitáktól, doboktól s más harci kellékektől hangos kantáták és toborzók pontosan kifejezik az ügghöz, az embertelen öléshez való viszonyát és iszonyát, az emberi lélek természet-szerinti békeóhajtását. (A békekötésre.)

A Gráciák Vitéze volt ő, szavak Főbusza, lét-nemlét dolgán töprengő lélek, aki hátat fordítva a fegyverzajos világnak, néhány hónap múlva példátlan magasságba emeli a magyar lírai költészetet. Komárom, Lilla, a szerelem, a csalódások sora oly gazdag áradását nyitják meg költészetének, ami a kor legtipikusabb, legművészibb kifejezése lesz. A Lilla-dalok néven ismert ciklusból a kor legmegrázóbb lírai regénye kerekedik ki. Benne és az ódák könyvében minden sebe megújul, felfakad, amit az embertelen világ eddig üttött. Az a nagy lírai felizzás, amit *A tihanyi Ekhóhoz*, *A magánossághoz*, az *Üszetendei gondolatok* jelez, a magyar líra csúcseit is jelzik minden időben. A magyar költői nyelv eddigé, s még nagyon sokáig nem szárnyalt nála magasabban. A tiszta emelkedő jambusok lágy hangszínképe egyszerre a muzsikába oldja ezt a fényel és árnyal villódzó, sejtelmes, holdas esti tájat:

*A lenge hold halkkal világosítja
A szöke bikkfák oldalát,
Estvéli hús álommal elborítja
A csendes éjnek angyalát.*

Messze, szinte az impresszionistákig, szimbolistákig előremutató, a fény-árnyzene egységének hatásával láttat már a költő, és fájdalma is messzire hangzik, ahányszor halljuk, idestova két évszázad óta, beleremegünk.

Úgy halt meg, hogy életművének csekély töredékét láthatta nyomtatásban. Toldy Ferenc gondozta, 1844-es gyűjteményes kiadása óta egyre gazdagszik, hatásában egyre növekszik költészete. Szinte külön tanulmányt érdemelne az ő „koszorúja”, amely a magyar költőkre gyakorolt hatásáról vall, hozzá és róla írt versekben két évszázad óta. Ha most, a kétszázados évfordulóra Debrecenben megjelenik ez az antológia, arcképe színesül és gazdagodik vele.

A *Magyar Remekírók* sorozatát az ő műveinek immár teljes kiadásával indította el a Szépirodalmi Könyvkiadó, s a káprázatos életmű, megnyugtatóan pontos kronológiájával méltóképpen előzi meg a készülő szövegkritikai kiadást. Ez a kritikai kiadás nagy feladat elé állította a kutatókat, mert a Csokonai verseknek számos variánsuk maradt fenn. Hagyatéka szétszóródott, vándor éveiben itt-ott hagyta, felejtette őket, s másolták, terjesztették, kézről kézre adták. Van olyan darabja, mely hatvan kéz írásában is terjedt. Szinte úgy bántak vele — még megjelenésük előtt — mint köztulajdonnal. Hisz ő maga is az volt, az maradt, a nép, a nemzet, a költők költője: közös kincs, állandó jelenlét.

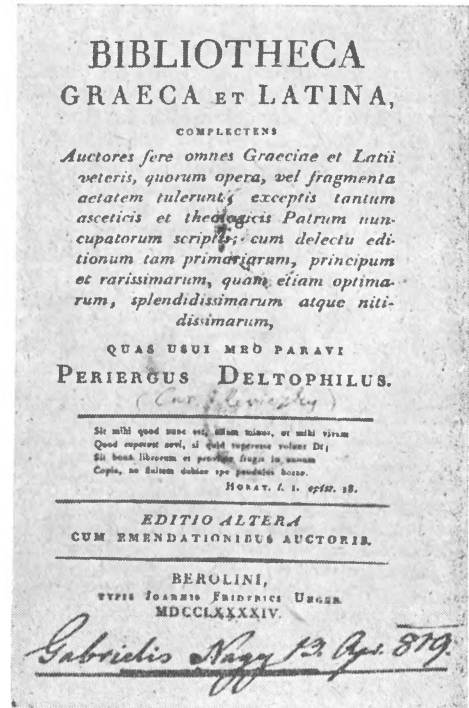
K i s s T a m á s

Egy elfelejtett magyar bibliofil: Reviczky Károly

A XVIII. század különleges helyet tölt be a magyar könyvtárügy történetében. A szerzetesi és iskolai könyvtárak után már magánzemélyek is tekintélyes könyvtárakat gyűjtöttek; közöttük főpapokat (Klímó György, Esterházy Károly, Battyházy Ignác stb.), főurakat (Ráday Gedeon, Széchényi Ferenc, Teleki Sámuel, Festetics György stb.) éppen úgy találhatunk, mint tudósokat (Cornides Dániel, Kovachich Márton György, Bél Mátyás, Pray György stb.), továbbá köznemeseket és polgárokat (Csépan István, Péczeli József stb.). E könyvtárak — melyek közül később nem egy ma is működő közgyűjtemény alapját vetette meg — létrehozásában főpapjainknál és főurainknál a tudomány szereteten kívül a pompakedvelés, tudósainknál és köznemeseinknél pedig a hazánkban is mind jobban uralomra jutó felvilágosodás volt a mozgató erő. A XVIII. század kiváló, talán egyetlen tudatos bibliofilje **Reviczky Károly** volt, akivel azonban mindmáig igen mostohán bánt a hazai könyvtártudomány. Ennek okát elsősorban abban kereshetjük, hogy páratlan gyűjteménye külföldre került; de míg Sambucus gyűjteményének — pedig az is a bécsi Hofbibliothekot gazdagította — **Gulyás Pál** mintaszerű monográfiát szentelt, addig **Reviczky Károly** könyvtáráról a XVIII. század magyar magánkönyvtárait feldolgozó **Szarvasi Margit**-féle monográfia is csak a könyvtár katalógusának felemlítéséig emlékezett meg.

Reviczky Károly élete bibliofil tevékenységétől függetlenül is érdekes. Árva vármegye legrégibb nemesi családjainak egyikéből származott, a család őse, **Hotimér** 1272-ben IV. **Lászlótól** kapta meg a Revisnye nevű „két ekényi” birtokot királyi adományul. A család a Hotimer utáni három fiúutód (Bodor, Lodan és Miklós) révén több ágra szakadt, több megyében szóródott szét és leszármazottjai mint birtokos nemesek kisebb-nagyobb szerepet játszottak évszázadokon keresztül a vármegyei vagy az országos közéletben.

Reviczky Károly Imre, a bibliofil, 1737-ben Revisnyén született. Neveltetéséről úgyszólván semmit sem tudunk. Elsősorban a nyelvek érdekelték; már fiatal korában megtanult latinul, görögül, németül, franciául, angolul, olaszul, szlovákul, és nagy jártasságra tett szert az arab, a török, perzsa, héber nyelvben is. Nyelvismerete szinte predestinálta a diplomáciai pályára, és a bécsi udvar szívesen is vette jelentkezését. Diplomáciai pályafu-

tását Konstantinápolyban kezdte meg. 1772—1773-ban Varsóban már rendkívüli nagykövetként működött, és a Galiciának a Monarchiához való csatolásával kapcsolatos tárgyalásokban ő volt a császárnő fő tanácsadója, e tevékenységéért báróságot kapott. Berlin volt a következő diplomáciai állomása (1782), innen Londonba került (1786) rendkívüli nagykövetként. 1787-ben azonban visszavonult a diplomáciai szolgálatból; érdemeit az udvar a grófi cím adományozásával honorálta. Pár évig még Londonban maradt és **kizárólag** könyvgyűjtéssel és orientalisztikai tanulmányaival foglalkozott. Bécsben hunyt el, 1793. augusztus 10-én.

Reviczky Károlynak diplomáciai szolgálata mellett maradt ideje arra is, hogy a keleti nyelvek ismeretét felhasználva, orientalisztikai tanulmányokat folytasson. Első munkájaként egy arab nyelvű, a török haditaktikával foglalkozó munkát tett közzé francia fordításban (*Traité de la tactique ou méthode artificielle pour l'ordonnance des troupes*. Bécs, 1769.), majd Hafiz perzsa költő (+1389) tizenhat ódáját adta ki eredetiben és latin fordítás-

ban (Specimen poeseos persicae. Bécs, 1771.) Ez később angol és német nyelven is megjelent. A klasszikusok iránti vonzalmát a Berlinben, 1785-ben megjelent Petronius-kiadása bizonyítja. Tevékeny szerepet vállalt a *Hammer—Purgstall* által szerkesztett Fundgraben des Orients c. gyűjteményes munka létrehozásában is. A magyar orientalisztika egyik klasszikusa, *Goldziher Ignác* is kellőképpen értékelte Reviczky ezirányú tevékenységét.

Reviczky Károly könyvszeretete nem volt családi hagyomány nélkül: közeli rokona, revisnyeie Reviczky Ferenc árvai szolgabíró szintén tekintélyes könyvgyűjteményt mondhatott magáénak. Ennek a hagyatéki eljárással kapcsolatban 1742-ben felvett jegyzéke az Országos Széchényi Könyvtár levéltárából az Országos Levéltárba került, és közreadója szerint (*Horváth Ignác*, Magyar Könyvszemle 1905) 439, nagyrészt latin, kisebbrészt német, francia és lengyel nyelvű jogi, államtudományi, történeti, filozófiai, szépirodalmi stb. könyvet tartalmazott.

A bibliofil *Reviczky Károly* részben anyagi lehetőségei, részben tudatos könyvgyűjtői szempontjai miatt gyűjtési körét szűkre vonta: csak görög és latin klasszikusok első vagy korai kiadásait gyűjtötte. Könyvtárának katalógusát Berlinben, 1784-ben *Periergus Deltophilus* álneven, „Bibliotheca graeca et latina” címmel nyomtatásban is közzétette, és csak a francia nyelvű szennycímleplap szövege (Catalogue de la bibliothèque du comte de Reviczky) árulja el a könyvtár tulajdonosának és a katalógus összeállítójának a nevét.

A „Bibliotheca graeca et latina” első fejezetében a görög, második fejezetében a latin klasszikusokat sorolja fel, az egyes szerzőket éppen úgy, mint a gyűjteményes munkákat. (Pl. Corpus poetarum veterum latinorum, Satyrici minores stb.) A harmadik és a negyedik fejezet a görög, illetve a latin klasszikusokat betűrendben közli, de itt már szerepelnek a gyűjteményes munkák szerzői is, a megfelelő kötetre való utalással. Külön fejezetek tárják fel a könyvtár állományába tartozó, nevezetes kiadóknál megjelent könyveket (Elzevir, Baskerville stb.). A kötetek leírásához igen gyakran gazdag, francia nyelvű jegyzetanyagot is fűz, amely a korabeli szakirodalom teljes ismeretéről tesz tanúságot, és számtalan nyomda- és kiadástörténeti stb. adatot tartalmaz. A ritkább köteteknél még azt is feltünteti, hogy hol, kinél, mennyiért vásárolta. Ezek az adatok a korabeli bibliofília története szempontjából felbecsülhetetlenül értékesek.

Reviczky görög és latin klasszikusokat tartalmazó gyűjteménye számszerűleg

nem volt nagy: 1727 munkát foglalt magában 2412 kötetben. A könyvtár értékét elsősorban az adta meg, hogy állományában 196 *editio princeps* (első kiadás) és 134 őnyomtatvány volt. Csak széles margójú, körülvágtatlan példányokat iktatott gyűjteményébe, s könyvtára sok, a könyvkötőművészet szempontjából igen díszes kötetet is tartalmazott. Könyvtárának híre volt egész Európában, és amikor — gyermeke nem lévén — könyvtára eladására gondolt, versenyeztek érte. Végül is 1790-ben az egyik legnagyobb angol könyvgyűjtő, *George John Earl of Spencer* (1758—1834) vásárolta meg 1000 fontért és évi 500 font évjáradékért. Ebben a könyvtárba kerültek egyébként *Lincoln Chapter* Caxton-kiadásai, *M, Homiwood*, *T. J. Haford*, *S. Alchorne* és *Cassano Serra* gyűjteménye is. A Spencer-gyűjtemény 40 000 kötete 1892-ben 250 000 fontért *Aug. Rylands* tulajdonába került, aki azt a felesége emlékére felállított manchesteri *John Rylands Library*nek ajándékozta. A Reviczky-gyűjtemény ma is ott van és a világhírű könyvtárban értékének megfelelő megbecsülésben részesül.

Reviczky Károly könyvtára nem az első magyar könyvtár, amely külföldi köz- vagy magángyűjteményt gazdagít. E könyvtárak külföldre kerülése bármennyire is pótolhatatlan vesztesége hazánknak, gyűjtői nevét és munkásságát számon kell tartanunk, mert valamennyien a magyar könyvkultúra külföldi követői voltak.

Galambos Ferenc

Sólyom Sándor ex librise

Négy műfajban — napjainkról

Könyvkiadásunk szép hagyománya, hogy minden esztendőben — a költészet napjára, illetve az ünnepi könyvhétre — megjelenteti az elmúlt esztendő kiemelkedő verseinek, elbeszéléseinek, színpadi műveinek és irodalmi riportjainak gyűjteményét: a *Szép versek*, a *Körkép*, a *Rivalda* és az *Írószemmel* című köteteket. E négy kiadvány valósággal seregszemlét ad íróinkról. Bennük egy esztendő legjobb, legsikeresebb művei olvashatók, általuk lényegében arra a kérdésre kapunk választ, hogy hol áll, hol tart a mai magyar irodalom. E négy antológia valójában a magyar irodalom egy esztendejének keresztmetszetét adja, a történeti folyamat egy meghatározott szakaszát — jelenleg az 1972-es év termését — mutatja be. S mivel keresztmetszetet ad az irodalomról, keresztmetszetet ad a magyar társadalomról is. Az írói alkotások: elbeszélések, drámák, riportok, sőt költemények közegeiben mutatja be az ország életét, mindennapjait, a magyar társadalom építő munkáját, sikereit és gondjait, a nemzeti közösség mai gondolkodását és közérzetét. Nyilván ebből is ered az antológiák közön-ségsíkere. (Kár, hogy a kötetenként változó évszámjegyzelés megzavarja az olvasót, helyesebb lett volna, valamennyit „1972”-es jelzéssel ellátni.)

Szép versek 1972

A Magvető kiadó gondozásában, Mátyás Ferenc szerkesztésében megjelent antológia az 1972-ben (kötetben vagy folyóiratban) megjelent versek közül válogat. Fodor Józseftől, Illyés Gyulától és Zelk Zoltántól Bari Károlyig és Veress Miklósig gyűjti össze költészetünk alkotóit és nemzedékeit. Sokszor elmondották már, hogy irodalmunknak a líra a vezető szólama, s úgy tetszik, minden újabb esztendő és minden újabb antológia megerősíti ezt az igazságot. Ma sem hiányoznak a „szép versek”, a magyar költészet ennek az éves gyűjteménynek a tanúsága szerint is őrzi hagyományos rangját és erejét. Vannak költők, akiknek munkásságában szinte emelkedést vagy fordulatot jelent az 1972-es év. Mások pedig életművük néhány nagyszerű darabját mutatták be ebben az esztendőben a nyilvánosság előtt.

Illyés Gyula költészete már évek óta a számvetés, az eszmék és eszmények felett tartott szemle ihletéből fakad. Jelenlegi versei, például *A kézművesség kimunkálása*, *Az ígéret megszegése* vagy *A tél ellen örök forradalomban*, hasonló számvetések: a folytonosan, változó élet és természet élményeiből szűrjük le azt az erkölcsi-gondolati tanulságot, amely mintegy összefoglalja a költő eszményeit. „... páncéltoronyként fog / szívem a hó és jég fölött: / isten-jussunkért, emberek: / ne haljon sose meg, ki egyszer a világra jött!” — olvassuk például.

A magyar líra idősebb nemzedéke általában is a visszatekintés és számvetés élményét fogalmazza meg, az élet és a pálya végső tanulságának összefoglalására törekedik. Így Zelk Zoltán, aki néhány őszinte elégiában kísérli meg ezt az összefoglalást (*Patkócsattogás*, *Micsoda út*), vagy Fodor József, aki a régmúlt ifjúság szívet melegítő emlékeit idézi fel (*Ilonda, tegnap*). Ugyancsak a számvetés és az összefoglalás verseit írják azok a költők, a Nyugat „harmadik” költői nemzedékének tagjai, akiket nem is olyan régen még a költői derékhadhoz soroltunk, s akik éppen mostanában, Áprily Lajos, Kassák Lajos és Füst Milán halála után kerültek a magyar líra klaszszikus rangú mesterei közé. Weöres Sándorra, Jékely Zoltánra, Hajnal Annára, Takáts Gyulára és Csorba Győzőre gondolok. Valamennyiük költészete hatalmasan kibontakozott az elmúlt évek során, s az antológiában is olyan súlyos és eszméletető költeményekkel vannak jelen, mint a *Minden csak jelenés?* (Jékely), *Concerto* (Hajnal Anna), *Meglelni azt* (Takáts), *Janus Medvevárban* (Csorba). Weöres Sándort pedig a nagyszerű *Psyche*-sorozat néhány verse képviseli.

És persze idézhetnők más versek címét is: Benjámin Lászlóét, Pilinszky Jánosét, Kálnoky Lászlóét, Csanádi Imrét és másokét. Különösen Pilinszky költészete gazdagodott, valósággal új fordulatot vett, s eddig alig tapasztalt termékenységével beszél a költő újabb, szenvedélyesebb élményeiről. De átalakulóban van Juhász Ferenc költészete is, amely a közelmúlt lírai eposzai, hatalmas terjedelmű költői látomásai után

visszatért a dalszerű formához, hogy általa fejezze ki új felismeréseit (pl. *Négyszer Isten, Kialtozás az idő ellen*). És szép új verseket olvashatunk Nagy László, Simon István, Kormos István vagy a fiatalabbak: Ágh István, Buda Ferenc, Bella István, Keresztes Ágnes tollából is. Az antológiában szereplő elsőkötetes fiatalok: Bisztray Ádám és Veress Miklós pedig máris bizonyították, hogy helyük és szerepük van a magyar költészetben.

Változatos költői világot, emelkedő vagy alakuló pályákat mutat a *Szép versek* legújabb kötete. Kár, hogy a kötethez mellékelt életrajzi jegyzetek semmitmondóak, s nem adnak elegendő eligazítást. Pedig az olvasó joggal várta volna, hogy alaposabb útbaigazítást kapjon az alkotókról, különösen a kevésbé ismertekről.

Körkép 73

Ugyancsak a Magvető kiadó gozdozta a Sik Csaba szerkesztésében megjelenő novellaantológiát. E gyűjtemény huszonkét elbeszélést közöl az 1972-es év terméséből, többek között Cseres Tibor, Csurka István, Déry Tibor, Galgóczi Erzsébet, Illyés Gyula, Karinthy Ferenc, Kolozsvári Grandpierre Emil, Lázár Ervin, Lengyel József, Mándy Iván, Mesterházi Lajos, Örkény István, Simonffy András, Szakonyi Károly és Vészi Endre írásait. Egy év termése, egy esztendő novellairodalmának keresztmetszete.

Egyszersmind — ha nem is kimondva — felszólalás egy olyan polémiában, amely a magyar prózairodalom jelenlegi helyzetéről folyik. Ebben a vitában arról van szó, hogy vajon stagnál-e a mai magyar próza, történik-e valami új a hatvanas évek nagyszerű fejlődése és eredményei után. Nos, a *Körképben* olvasható elbeszélések, amelyeket jó szemmel válogatott össze a szerkesztő, arról tanúskodnak, hogy novellairodalmunkban nincs sem megtorpanás, sem visszafejlődés. Legfeljebb arról lehet szó, hogy a hatvanas évek elbeszéléseihez képest ma más úton jár ez a novellisztika. Akkor ugyanis, párhuzamosan a regénnyel, egy kialakult helyzet eredményeit mérte fel a novellairodalom, s megszabadulva a sematizmus torzításaitól a realista ábrázolás technikáját dolgozta ki. Ma mások a novellista lehetőségei: mivel folytonosan alakuló valóságban él, a technikát, a formát is ehhez kell alakítani. Ezért növekedett meg novella-irodalmunkban a kísérletezés szerepe; a kísérletezésé, amely mindig új módszert, ábrázolást, hangot és stílust keres.

E kísérletek nagyrészt a dokumentum-formák kidolgozásában jelentkeznek. Erdemes megfigyelní, hogy az antológiában szereplő írások milyen változatos módon teremtik meg a dokumentatív alakzatokat. Cseres Tibor: *Zöld Péter levelei a pápához* vagy Karinthy Ferenc: *Győr—Sopron—Ebenfurt* című munkája a levél, Csurka István: *Dózsa dárdája* című elbeszélése a riportázs, Déry Tibor: *A napok hordaléka* című írása a napló, Galgóczi Erzsébet *Pókhálója* a dokumentumfilm-novella, Illyés Gyula: *Gyermekkorom lángjai* című műve az önéletrajzi kommentár, Mészöly Miklós: *Újabb pontos történetek útközben* című prózája a jegyzet, végül Szász Imre: *George atya Cedar Rapidsból* című műve a tudósítás formáját használja fel, s belőle teremti meg az elbeszélés alakzatát.

Más kísérletek, ellenkezőleg, a parabolisztikus előadás, az abszurd történet vagy a groteszk kereteibe szorítják az elbeszélés történetét. Így Örkény István *Kavicsok* című novellája, amely egy abszurd és groteszk történetet foglalva bontakoztatja ki hőseinek jellemét.

Mindkét változat a kísérletezés szerepére utal. Novellistáink egyelőre a formát keresik, az írói eszközöket próbálgatják, s talán éppen ebből a kereső, kísérletező munkából fog megszületni a magyar elbeszélő irodalom új nagy korszaka. Amely, hasonlóan a hatvanas évek novelláihoz, társadalmunk és történelmünk lényeges problémáit fogja megvilágítani. Most egyelőre csak a kérdések hangzanak el: az irodalomnak azonban az is fontos feladata, hogy lehetőleg pontos fogalmazással rögzítse az élet, a változó-alakuló társadalmi lét kérdéseit.

Rivalda 71—72

A *Rivalda* című drámagyűjtemény, amely a Magvető gondozásában és Kardos György szerkesztésében került az ünnepi könyvhét sátraiba, abban tér el a két előző antológiától, hogy nem az év folyamán keletkezett vagy nyomtatásban megjelent műveket közli, hanem az 1971—72-es évad során színre került alkotásokat. Ezek között természetesen szép számmal akad korábban írott vagy napvilágot látott színdarab (pl. Áprily Lajos, Illyés Gyula, Németh László és Páskándi Géza művei). Így Áprily: *A biboros* című drámáját a Gyulai Várszínház, Fekete Sándor: *Hőség hava* című művét a Huszonötödik Színház, Galambos Lajos *Fegyverletétel* című darabját a Vígszínház, Illyés Gyula *Különcét* a Veszprémi Petőfi Színház, Karinthy Ferenc: *Pesten és Budán*

című egyfelvonásosait az Irodalmi Színpad, Kertész Ákos *Makráját* a József Attila Színház, Németh László: *Győzelem* című darabját a Veszprémi Petőfi Színház és Páskándi Géza *Vendégségét* a Békéscsabai Jókai Színház (majd a Pesti Színház) mutatta be. (Néhányat közülük a televízióban is láthatott a közönség.)

E drámák között feltűnően sok a történelmi darab. Áprily műve Báthori András erdélyi fejedelemségével, Fekete Sándor a nagy francia forradalommal, Galambos Lajos 1848 nyarával, a magyar szabadságharc kezdeteivel, Illyés Gyula Teleki László 1861-es közzereplésével és öngyilkosságával, Páskándi Géza Dávid Ferencsel és a 16. századi Erdéllyel foglalkozik. Valamennyien kitűnően ismerik és ábrázolják a kort, amelyben hőseik mozognak, írói mondanivalójuk mégsem a történelem körül forog, hanem nagyon is mai, jelenkori problémák körül. Erkölcsi elveket vizsgálnak, s azt, hogy ezek az erkölcsi elvek: a hősiesség, a forradalmár önfeláldozása, a hűség miként érvényesülnek a rendkívül kiélezett történelmi és emberi ellentmondások között. A magyar történelmi színháznak régi, még 19. századi öröksége és hagyománya ez az aktualitás; korunk drámaírói is e hagyományok alapján vállalkoznak arra, hogy történelmi díszletek és köntösök között vizsgálják meg a jelen nagy erkölcsi, társadalmi összeütközéseit.

Fejes Endre *Cserepes Margit házassága* című darabja (amely azóta szintén színpadot kapott), valamint Karinyth Ferenc és Kertész Ákos színművei mai életünket állítják a színpad deszkáira. Karinyth ironikus-komikus játékot írt, Fejes és Kertész a munkáséletbe vezet. Az utóbbi darabja a regényformában nagy sikert szerzett *Makra* színpadi változata.

Írószemmel, 1972

Néhány év óta a Kossuth kiadó gondozásában és Nemes György szerkesztésében jelennek meg az év legsikeresebb irodalmi riportjai, tudósításai, amelyek általában az *Élet és Irodalomban* kerültek hétről hétre az olvasó elé. Az irodalmi riport sajátos műfajt jelent, mintegy az elbeszélés és az újságírás határterületén. Riport, hiszen frissen hoz tudósítást az élet valamely izgalmas területéről, vagy olyan valakiről, aki valamiképpen az érdeklődés fényszórói elé került. S mégis más, mint a napilapok általában gyorsan készülő, nem egyszer hevenyészett tudósításai. Erleltségében, kidolgozott helyzeteiben, kompozíciójának arányos, akár drámaian szerkesztett rendjében, emberábrázolásában és stílusában inkább a szépirodalomhoz közelít. Irodalmi igényvel és eszközökkel fogalmazott riport: ezt lehetne róla röviden mondani.

Az *Írószemmel* című válogatásban tehát ilyen tudósítások foglalnak helyet. Változatos módon közelednek ezek az írások a jelen magyar társadalmához, e társadalom munkájához, köznapjaihoz és hőseihez, egyszerű embereihez. Bertha Bulcsú a Balatonvidék életéről, Végh Antal a szabolcsi almatermesztés gondjairól, Gulyás Mihály a városba került falusiak beilleszkedéséről, Molnár Géza a külvárosokról, Moldova György a dorogi bányászok hősies helytállásáról, Lipp Tamás a lakáshivatalok körülményes munkájáról, Bozóky Éva a falusi és városi lakodalmakban tükröződő életformákról, Mocsár Gábor a falusi könyvtárakról, Kőbányai János a mozgásképtelen gyermekek otthonáról ír. S még hány téma, hány emberi sors jelenik meg ezeken a lapokon! Valójában a magyar társadalom életének egyféle keresztmetszete, amely egyformán mutatja a gondokat és az eredményeket, a megoldásra váró problémákat és az örömöket. Az irodalmi riport műfaja a társadalom megbízásából beszél, s az élet elevenébe vág; elsőrendű fontossága, közérdekű szerepe van.

Ezért örvendetes, hogy amint a válogatásból is kitetszik, rangos írók és újságírók foglalkoznak az irodalmi riporttal. A magyar sajtó életének közismert, nagy tekintélyű munkásai és induló fiatalok, akik máris teljes fegyverzetben lépnek fel s jól gazdálkodnak a műfaj hagyományaival és lehetőségeivel. Úgy gondoljuk, hogy a legjobb riportok évenkénti összegyűjtésének is van szerepe abban, hogy megnőtt a műfaj társadalmi rangja, szakmai becsülete.

Vársányi Klára

AZ ISMERTETETT MŰVEK

Szép versek. 1972. Magvető, 386 l. 28 Ft
Körkép 73. Magvető, 520 l. 32 Ft
Rivalda 71–72. Magvető, 700 l. 38 Ft
Írószemmel 1972. Kossuth, 355 l. 25 Ft

Az emberi művelődés kincsháza: a Téka sorozat

A sorozatot a romániai Szépirodalmi Kiadó indította el 1969-ben. Öt kötet jelent meg abban az évben ezekből a zsebkönyv formátumú, kemény fedelű, művelődéstörténeti tartalmú kötetekből. 1970-ben a megalakult nemzeti kiadó, a *Kriterion* vette át a stafétabotot, s elődének kiadványai mellé négy év alatt további 33 kötetet sorakoztatott. Már önmagában ez a szám is tiszteletet parancsoló, s egyben elgondolkasztó, hogy a sorozatról eddig egyáltalán nem, s kötetéről is csak elvétve jelent meg Magyarországon ismertetés.

Ha a sorozat szerkezetét, jellegét, tartalmi vonatkozásait akarjuk értékelni, nem feledkezhetünk meg arról, hogy a kötetek nem a magyarországi, hanem a romániai magyar olvasók számára készültek. Ezzel magyarázható egyrészt a sorozat tarkasága, az, hogy Arisztotelésztől Leninig, Hermányi Dienes Józseftől André Gide-ig a legkülönbébb tárgykörök, illetve alkotások kaptak benne helyet. De valamennyi alkotás, illetve életmű lezárt, klasszikus, s mind az emberi művelődés kincsházának értékes darabja.

A Téka az egyetemes értékű, és a magyar (elsősorban erdélyi) alkotásokból válogatja a műveket. Időben az ókortól a XX. századig terjed a tematika. A tárgykörök között a filozófiai uralkodik, ehhez társulnak a többi társadalomtudományok. A természettudományt mindössze két kötet képviseli. Az irodalom vonulata Aiszoposzról André Gide-ig húzódik. A magyar művek nagy többségénél a történeti jelleg irodalmi színekkel párosul (emlékiratok, levelezések, egyéb forráskiadások stb.). A „könnyű műfajt” amekdoták, a Pitaval (nevezetes bűnügyi történetek gyűjteménye) és aforizmagyűjtemények képviselik. A szövegközlések nem szigorúan tudományos jellegűek, de a kötetek többsége tudományos szempontból is hasznosítható, gondosan szerkesztett. Ez *Csehi Gyula* és *Mikó Imre*, a két szerkesztő érdeme.

A 150—250 oldalas terjedelem és a mi Olcsó könyvtárunknál valamivel kisebb alak lehetővé teszi, hogy akár a többszáz oldalas, vastkos, agyonjegyzetelt tudományos kiadványoktól idegenkednek, azok is megkedveljék akár a „nehezebb” tárgyköröket is. Éppen ez a sorozat jelentősége — hazai szempontból is —, hisz közművelődési könyvtáraink többségében az Akadémia nagy tudományos szövegkiadásai hiányoznak, mert kevesen olvasák őket. De ha ugyanezen szerzők műveiből a legszükségesebb magyarázó szöveggel ellátott írások, válogatások lenné-

nek hozzáférhetőek, bizonyára megnőne irántuk az érdeklődés. Hogy ez nem jó szándékú képzelődés csupán, bizonyítja a romániai példa. A Téka első kötetei még csak néhány száz példányban jelentek meg, de az érdeklődés úgy megnőtt irántuk, hogy ma már a 10 000 példány is kevés. A kötetek a könyvtárak felteve őrzött kincsei, s ma már mintegy értékmérőnek számít, hogy egy-egy könyvtárban hány Téka-kötet van, s hány példányban. A kis kötetek helyigénye minimális, s a kemény borítónak köszönhetően tartós könyvecskéék a gyakori használatot is jól bírják. S azt sem hallgathatjuk el, hogy a Téka nem egyszerűen utánközlő-sorozat, hanem gyakran a már hozzáférhetetlen, vagy magyar nyelven még nem tolmácsolt alkotások gyűjteménye is. A szövegek gondozói a romániai magyar kutatógárda legkiemelkedőbb képviselői. Ezek után aligha büszkélkedhetünk azzal, hogy *egyetlen magyarországi közművelődési könyvtár sem rendelkezik a teljes sorozattal*... Legkevésbé éppen a közművelődési könyvtárakba jutnak el a Téka-kötetek, amelyekben pedig a legnagyobb szükség volna rájuk, s nem egynek 4—5 vagy több példányban is a polcokon lenne a helye. Sajnos, a hozzánk — a két ország megállapodása értelmében — hivatalosan eljuttató és terjesztésre kerülő, többnyire alig néhány száz példány ehhez kevés. De talán tömeges igény esetén ezen is lehetne változtatni. Az eddigi 38 kötet elvesztett a könyvtárak számára — hacsak utánnyomás nem készül —, de legalább a jövőre nézve próbáljunk okulni a hibákon.

A következőkben rövid áttekintést adunk a sorozatról. Minden egyes kötet részletesebb ismertetésére nem kerítünk sort, de a bibliográfiai részben a sorozat minden darabját felsoroljuk. Ahol a kötetcímek egyértelműek — s az utóbbi egy, másfél évtizedben nálunk is megjelent az illető mű —, ott mindenfajta leírástól, értékeléstől eltekintünk, főleg a legközismertebb alkotások esetében.

A könyvek áttekinthetősége kedvéért nem megjelenésük sorrendjében ismeretjük a köteteket, hanem alkotásuk időrendjében, s előbb a klasszikus, ezt követően a magyar szerzők munkáit vesszük sorra.

Az ókort öt kötet képviseli: három görög, két római mű. A két „nehezebb veretű” görög munka *Arisztotelész Poétikája* és *Platón*tól a Szókratész pöre, *Levelek* — magyarul már korábban is napvilágot látott, mindkét mű az emberi kultúra örökbecsű alkotása. A harmadik görög

rög kötet *Aiszóposz* állatmeséinek gyűjteménye.

A római kötetek közül az anekdotagyűjtemény eléggé áttekinthetetlen, a szövegek pedig részben átírtak, a történetek kerekítettek. A másik kiadvány *Petronius* Trimalchio lakomája, mely nálunk egy éve teljes terjedelmében (Satyricon) megjelent.

Külön említjük meg a *Kalevala földjén* c. kiadványt, mely a finnek hatalmas népi eposzából tartalmaz részleteket *Nagy Kálmán* fordításában. Azóta a teljes új *Kalevala*-fordítás is megjelent a Kriterion kiadásában. Az eddigi vélemények arra engednek következtetni, hogy ez az utóbbi évtized talán legkiemelkedőbb magyar műfordítói teljesítménye.

A középkort eddig mindössze két kötet képviseli a sorozatban. Egyik *Richard de Bury Philobiblonja* — egy XIV. századi könyvgyűjtő püspök és diplomata műve a könyv szeretetéről (I. a Könyvtáros 1973. 3. sz.) A másik a *Kóbor poéta vallomása*, amely középkori költők verseit tartalmazza. A gyűjtemény legtöbb darabja nálunk korábban az Énekelj aranymadár, illetve a Carmina Burana című válogatásokban látott napvilágot. A kitűnő összeállítás Köllő Károly gondos bevezetőjével jó betekintést ad a középkor költészetébe.

A sorozat eddig legtöbbet a XVI—XVIII. században írott művekből merített. Ezek között az *Erasmus világa* c. kötet nyitja meg a sort a nagy humanista filozófus életművéből összeállított szemelvényekkel. A „humanisták fejedelmének” öt írása közül kettő — a Béke panasza és a háborúról szóló fejtegetés — először itt jelent meg magyarul.

Campanella A napvárossal az utópista szocializmus előfutárának számít. A kiadvány a legjobb kézirat alapján készült, kitűnő előszóval, alapos jegyzetekkel.

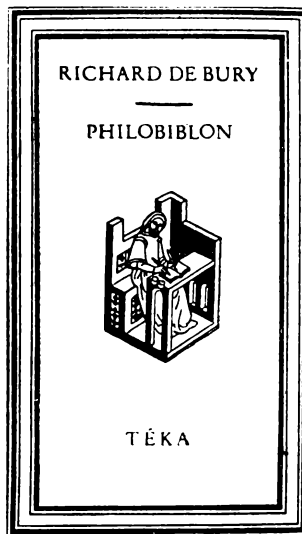
Hugo Grotius A háború és béke jogáról írott könyve (1626) az első igazán rendszeres nemzetközi jogi tárgyú mű. A teljes szöveg néhány éve jelent meg nálunk, itt szemelvényeket találunk.

Comenius válogatott írásai a Panathéria részlet kivételével mind megjelentek már magyarul, több kiadásban is.

Az angol *Samuel Pepys* naplója (1660—1669) fontos művelődéstörténeti dokumentum. Ez is megjelent nálunk korábban — teljes formában.

Rousseau Társadalmi szerződés-e legutóbb 1958-ban jelent meg mind Romániában, mind Magyarországon, Mikó Imre fordításában.

Saint-Simon két műve (Az európai társadalom újjászervezéséről. Új kereszténység) Jordáky Lajos fordításában és bevezetésével látott napvilágot.

Érdekes könyvcsemegének számít a „Híres bűnperek a Pitavaltól” c. kötet, *Szilágyi András* válogatásában és fordításában. A bűnperek irodalmi feldolgozása *F Pitavál* ötlete volt, róla kapta a műfaj is nevét. Az első Pitavál-kötet 1734-ben jelent meg. *Szilágyi András Schiller* 1792-ben kiadott négykötetes Pitaváljából válogatott. Valamennyi írás nagyszerű kör- és jellemrajz.

Kant „Örök békéje” magyarul már régen jól ismert, így külön méltatásától, ismertetésétől eltekinthetünk.

A magyar munkák közül időben legkorábbi *Bethlen Miklós* 1710-ben befejezett „Önéletírása”. A Téka-kötet válogatása, sajnos, kevésbé szerencsés, mert túlburjánzának benne a részletek, a politikai vonatkozások viszont hiányzanak. A mű teljes kiadása nálunk 1955-ben jelent meg a „Magyar Századok” sorozatban.

A XVIII. századi Erdélybe vezet *Hermányi Dienes József* Nagenyedi Demokritusa. A 158 kéziratot kötetnyi anekdotagyűjteményének, sajnos, csak tőredékei maradtak fenn. A történetek a városi polgárok, a kis- és középbirtokos nemesség mindennapjairól mesélnek. Derűs, olykor pikáns eseteket olvashatunk, könnyed stílusban, szép magyar nyelven. A Demokritus nálunk legutóbb 1960-ban jelent meg.

Az 1771-1848 közötti időszak jobbágyságának sorsa elevenedik meg a Kovách Géza által kiadott *Erdélyi jobbágyok panaszlevelei*-ben. A kötet nagy értéke, hogy a nyolcvanöt levél néhány kivéte-

lével eddig ismeretlen, kiadatlan volt. Erdély teljes területéről s népeiről: magyarokról, székelyekről, románokról, szászokról olvashatunk. A földesurakhoz, vármegyékhez, a helytartótanáchoz, a királyhoz a XVIII. század utolsó harmadától kezdve ezrével áramlottak a panaszlevelek. Erdélyben nem vezették be az urbáriumot, így az a földesúri önkénykedésnek nem szabott határt. A határrendezések során is mindig a jobbágy húzta a rövidebbet, a legrosszabb földek a faluközösségeknek jutottak. A kiadvány jól kiegészíti a nálunk az 1950-es évek elején H. Balázs Éva szerkesztésében megjelent Jobbágyleveleket.

A *Supplex Libellus Valachorum* 1791-ben készült: a románok kérelme a királyhoz egyenjogúsításuk érdekében. Ez a fontos irat most első ízben jelent meg magyarul, (a folyamodvány latin nyelvű, a kiadvány ezt is közli). A később sokat hangoztatott eszmék és érvek már ebben a kérvényben is szinte mind megvannak (a dákoromán elmélet, a nemzetiségek számaránya stb).

XIX. századot bemutató kötetek között már többségben vannak a magyar vonatkozásúak. Darwin, Hegel és Pellico munkái mellett a többi hét magyar, vagy magyar vonatkozású.

A *Hegel-kötet* (Előadások a világtörténet filozófiájáról. A szellem filozófiája) írásai nálunk 1966-ban, majd 1968-ban jelentek meg.

Ifj. Szabó T. Attila *Darwin-válogatása* (A fajok eredete. Az ember származása. Önéletrajz) szintén már megjelent Magyarországon.

Silvio Pellico (1789—1854) olasz író, publicista, az egységes és független Olaszországért küzdő mozgalom részvevője a hírhedt spielbergi börtönben töltött tíz évet. Ennek döbbenetes leírása a „Börtöneim” c. *Téka*-kötet.

A XIX. századi magyar kötetek közül kettő önéletrajzi tárgyú. Az egyik *Bölni Farkas Sándoré* (naplótöredék 1835—36), az *Utazás Észak-Amerikában* (1834) c. mű szerzőjéé, akinek a feudális Magyarországot az amerikai köztársasággal szembeállító könyve a haladásért küzdőknek valóságos bibliája lett. A napló jól érzékelteti azt a légkört, amelyben a szerzőt a reakció 1835-ben történt támadása érte.

A másik kötet évtizedekkel későbbi eseményekről szól. A későbbi történetíró, *Deák Farkas* 1852 és 1857 közötti szombati, illetve jostadti fogságának leírása a témája. A Makk-féle összeesküvésben való részvétellel gyanúsított ifjú beszámolója részletes, hű képet adnak a Habsburg börtönök világáról és a

fogolytársakról. A sorokat olvasván eleven élettél telnek meg a történelem-könyvek szürke szövegei.

A *Téka*-sorozatban látott először napvilágot magyar nyelven *Kőrösi Csoma Sándor* két, a buddhizmusról szóló tanulmánya. A kötet kitűnő bevezetőjét *Bodor András* írta, Csoma életét *W. W. Hunter* angol tudós mutatja be. (Ezt is csak itt olvashatjuk teljes terjedelmében magyarul.) Csoma írásai tartalmi kivonatok a buddhista szent könyvekből. Jelentőségük igen nagy, mert általuk kapták az első tudományosan hasznosítható nyersanyagot az európai vallástörténészek.

Kőrösi Csomához hasonló megszállottként dolgozott *Torma Zsófia* (1840—1899), őt Erdély földjének egykori népei, s főleg azoknak újkorszakbeli története érdekelte. Levelezett a kor szinte valamennyi nagy európai régészével, hatalmas tárgyi anyagot gyűjtött össze és rendszerezett, amelynek kiadására csak halála után majdnem fél századdal került sor. A kis kötet az autodidakta régészről levelezéséből válogat, megrendítő Kossuth Lajos hozzá írt két levele, melyeknek egyikét így fejezi be: „nagyon megtisztelve érzem magam Nagyságod azon kívánsága által, hogy küldjem meg azon vén élő halott arczképét, mely nevemet viseli. Romoknak néha lehet értéke, az én egyéniséggem romjának nincs, az idő elporlasztott, mint elporlasztotta azt, a mit képviselni törekedtem; — de hát teljesítem parancsát.”

Arany János halálának 90. évfordulóját köszönti az Arany-család *Rozvány Erzsébet*tal folytatott levelezése, kiegészítve Rozvány György Arany-életrajzával. Ez a gyűjtemény először 1960-ban jelent meg nálunk. Anvágát még 1956-ban, az akkor 95 éves Rozvány Gabriella ajánlotta fel állami megőrzésre.

A múlt századi Nagyváradon igen népszerű, nagy jelentőségű román lap volt a *Familia*, melyet *Iosif Vulcan* alapított. A *Iosif Vulcan* a Kisfaludi Társaságban c. kötet arról tanúskodik, hogy *Iosif Vulcan*t a budapesti irodalmi körök is nagyra becsülték: a Kisfaludi Társaság román népdalok és balladák magyar tolmácsolásáért választotta tagjai közé. Ezúttal fordításgyűjteményét kapjuk, egy csokrot a román népköltészet csodálatos kincseiből.

Komorabb égtájakra vezet a *Megindult falu*. Az 1849-1914 közötti erdélyi falurodalom (voltaképpen szociográfiák) az erdélyi magyarok és székelyek elképesztő nyomoráról ad számot. Szegénység, munkalehetőségek hiánya jellemzi a kort, a föld alig terem annvit, hogy az éhínségtől megmeneküljenek. Tömege-

sen vándoroltak a román királyságba, majd Amerikába. A tiz kitűnő írás nemcsak a kutatók, hanem a nagyközönség körében is feltűnést keltett annakidején. A gyűjtemény összeállítója, *Egyed Ákos* úttörő munkát végzett.

A XX. századot hat kötet képviseli. Eből csak kettő magyar vonatkozású.

Korolenko: Multani vérvád. A Beillis ügy c. munkája Mikó Imre fordításában és válogatásában a századforduló Oroszországának két nagy vérvádperét mutatja be döbbenetes erővel.

Gide Rosszul láncolt Prometheusza — írója szerint — „bolondjáték”. A szerző a modern világ emberének a szabadságot és az egyéniséget illető kérdéseire kereste benne a választ.

A két emberpár, négy tudós, három Nobel-díj c. kötet a *Curie-családról* közöl dokumentumokat.

A *Lenin stílusa* c. kötet az orosz futuristák lapjában (LEF) megjelent hat tanulmányt tartalmazza. Ezek itt jelentek meg először magyar nyelven.

A magyar vonatkozású kötetek közül az egyik kétnyelvű kisantológia: *József Attila és a román költészet*. Román versek József Attila fordításában, az ő versei román tolmácsolásban és az emlékére írt költemények, gazdag bibliográfiával.

Utóbbit a nemrég elhunyt *Réthy Andor* állította össze.

Fábry Zoltán Egy ember megszólal c. publicisztikai gyűjteménye Balogh Edgár válogatásában jelent meg. A válogató a hangsúlyt a kiváló, nemrég elhunyt szlovákiai magyar kritikus és publicista munkásságának 1945 előtti időszakára helyezi, ebből is inkább az általános európai kérdésekkel foglalkozókra (fasizmus, háború kérdése stb.). A szlovákiai magyarság irodalmát, művelődését, helyzetét érintő írássok — sajnos — kimaradtak a kötetből.

Végül két aforizmagyűjteménnyel zárjuk ismertetésünket. Egyik a szerelemről, másik a könyvekről s az olvasásról szóló jeles mondásokat, feljegyzéseket gyűjtötte össze az ókortól napjainkig. (Utóbbit a *Könyvtáros* 1973. 3. számában ismertettük.)

Végül még néhány cím az idei kiadói tervekből: *Plinius: A természet törtélméje*; *Utazások Erdélyben*; *Kolozsvári muzsikusok emlékvilága* stb.

Mi mással is zárhatnánk ismertetésünket: megköszönjük a Kriterion Kiadó munkatársainak ezt a kiváló sorozatot és melegen ajánljuk a hazai olvasóknak, örömük telik majd benne.

Csorba Csaba

AZ ISMERTETETT MŰVEK

- Arisztotelész: Poétika. 1969.
 Kalevala földjén. 1969. (részletek a Kalevalából)
 Korolenko: A multani vérvád. A Beillis ügy. 1969.
 Silvio Pellico: Börtönelm. 1969.
 Saint-Simon: Az európai társadalom újjászervezéséről. Új kereszténység. 1969.
 Aiszóposz meséi. 1970.
 Antik anekdoták. 1970.
 Bethlen Miklós Ünéletírása. 1970.
 Campanella, Tommaso: A napváros. 1970.
 Erasmus világa. 1970.
 Gondolatok a szerelemről. 1970. (aforizmák)
 Hermányi Dienes József: Nagyenyedi Demokritus. 1970.
 Kant: Az örök béke. 1970.
 Két emberpár, négy tudós, három Nobel-díj. 1970. (A Curie-k)
 Kóbor poeta vallomása. Középkori vágáns költők és névtelen szerzők versei. 1970.
 A megindult falu. 1970. (szociográfiák)
 Petronius: Trimalchio lakomája. 1970.
 Samuel Pepys Naplójából (1660—1669). 1970.
 Iosif Vulcan a Kisfaludy Társaságban. 1970.
 Bölöni Farkas Sándor Naplója. 1971.
 Richard de Bury: Philobiblon. 1971.
 Comenius válogatott írásai. 1971.
 A darwini gondolat. 1971.
 Erdélyi jobbágyok panaszlevelei. 1971.
 André Gide: Rosszul láncolt Prometheusz. 1971.
 Lenin stílusa. 1971.
 Supplex Libellus Valachorum. 1971.
 Deák Farkas: Fogságom története. 1972.
 Gondolatok a könyvről. 1972. (aforizmák)
 Hegel: Történelem és társadalom. 1972.
 Híres bűnperek a Pitvaiból. 1972.
 József Attila és a román költészet. 1972.
 Kőrösi Csoma Sándor: Buddha élete és tanítása. 1972.
 Platon: Szókratész pöre. Levelek. 1972.
 Jean-Jacques Rousseau: A társadalmi szerződés. 1972.
 Arany János és Rozvány Erzsébet. 1973. (levelezés, életrajz)
 Fábry Zoltán: Egy ember megszólal. 1973. (publicisztika)
 Hugo Grotius: A háború és béke jogáról. 1973.

Történelmi-politikai művek a közelmúltról

Évszázadunk első felének történelme változatlanul az érdeklődés középpontjában áll. A következőkben ismertetésre kerülő három könyv erről a közelmúltról szól, eltérő nézőpontokból ugyan, de érintkező tematikával, tehát az olvasóknak együtt ajánlható. *Kerekes Lajos* az osztrák tragédiát írja le, *Dernői Kocsis* a korszak magyar személyiségeiből mutat be párat, *Vásárhelyi Miklós* pedig átfogó feladatra vállalkozott, néhány európai politikus portréját rajzolja meg emlékirataik alapján.

A Kossuth Könyvkiadó *Népszereű történelem* című sorozatában jelent meg *Kerekes Lajos*: Az osztrák tragédia című könyve, mely az Anschlusshoz vezető történelmi utat ismerteti 1934-től kezdve.

A húszas években gomba módra szaporodtak a német—osztrák vegyes vállalatok, meggyorsult a német tőke behatolása Ausztriába. Az osztrák Nagynémet Néppárt liberális szárnya szembefordult a Németországgal való egyesülés, az Anschluss követelésével, mert rádöbrent: a német társadalmi viszonyok kizárják annak lehetőségét, hogy az egyesülés föderatív alapon, Ausztria viszonylagos önállóságának megőrzése mellett jöhessen létre. A jobboldali szárny azonban csatlakozott a nácihoz. Az osztrák náci párt a „lázadó középosztály” ki nem elégített rétegéből toborozta mindenre elszánt híveit, akik a középosztály jóllakott részét halálos ellenségüknek tekintették. Bár a nemzeti szocialisták az 1932-es választásokon előre törtek, mégis igaz az az állítás, hogy az osztrák lakosság 75%-a nem kívánta a hitlerista Németországgal való egyesülést.

Dolfuss osztrák kancellár számára ezért az egyetlen helyes program az lett volna, ha a náciizmussal a demokrácia erőit és politikai módszereit fordítja szembe. Ezt megtehetette volna anélkül, hogy súlyosabban veszélyeztette volna a polgári rendszer fennmaradását. A kancellár azonban képtelen volt felismerni a veszélyt, és a fő ellenséget a baloldalban látta. Erőfeszítéseit arra összpontosította, hogy a köztársasági alkotmány fokozatos felszámolásával előkészítse a demokratikus örök teljes likvidálását. A náciakkal szemben hasonló álláspontot képviselt, mint 1932-ben a német uralkodóosztály többsége: az ő szervezeteiket és politikai befolyásukat kívánta felhasználni a baloldal ellen. Addig másolta az ellenfelet, amíg hasonló lett hozzá. Ez a torz koncepció még a hatalmat birtokló osztály érdekeit tekintve is rövidlátó volt.

Dolfussnak a náci által történt meg-

gyilkoltatása után az újonnan kinevezett német követ, Papan nyílt ostrom helyett a trójai faló harcmodorát ajánlotta. Ezt a második világháború után kiadott emlékirataiban címikusan maga Papan vetette papírra.

Dolfuss utóda, Schuschnigg, az utolsó kancellár 1934 augusztusi budapesti látogatásáról a következőket mondotta el *Kerekes Lajos*nak: „Budapesten tisztelgő látogatást tettem Horthy kormányzónál. Beszélgetésünket azzal kezdte, hogy el-érzékenyülve gondolt vissza bécsi szolgálati éveire, melyeket az agg császár oldalán töltött el. 'Higgye el nekem kancellár úr, gyalog indulnék el Bécsbe, ha Ferenc József császárunk még élne. Sajnos, a régi világ már nyomtalanul eltűnt, Ausztria már nem az, ami korábban volt. Ezért nem értem, mit is akarnak Önök. Ausztriának nincs más útja, mint az, hogy végleg egyesüljön Németországgal.' Megdöbrentett és mélyen sértett a kormányzó nyilatkozata. Nem mindennapi durvaságot és politikai érzéketlenséget kellett lássak abban, hogy egy állítólag baráti ország államfője kijelenti a vendégként nála tartózkodó szomszédos ország kormányfőjének: legjobban lenne, ha az ön országa végleg eltűnne. Az audiencia után magyarázatot kértem Kánya Kálmán külügyminisztertől, aki nagyvonalúan azzal igyekezett Horthy szavainak jelentőségét kisebbiteni, hogy 'a kormányzó összevissza beszél, szavainak nem szabad politikai jelentőséget tulajdonítani'. Ennek ellenére rossz érzésekkel távoztam Budapestről." Ilyen volt az Anschluss akkori hivatalos magyar szemlélete.

1938 márciusában Hitler csapatai megszállták Ausztriát, s kegyetlenül leszámoltak ellenfeleikkel. A halálos ítéletek és kivégzések száma egyedül Bécsben 631, Grazban pedig 156 volt, nem számítva azokat a további ezreket, akiket az ország határain kívül és belül hadbíróági ítéletek alapján végeztek ki. A letartóztatottak és börtönbüntetésre ítélték száma összesen túlhaladta a 70 ezer főt.

A második világháború kirobbanása után Ausztria népe osztozott Németország sorsában. A német hadseregbe, a Wehrmachtba besorozott osztrákok közül a csatatereken több mint félmillió katona vesztette életét. Ausztria 203 000 lelket számláló zsidó lakosságából csaknem száz-ezernek sikerült idejében elhagynia az országot, az ottmaradtak közül csak 5000 maradt életben. A koncentrációs táborokban 100 000 osztrák embert pusztítottak el.

Az osztrák nép saját sorsán keresztül

győződött meg arról, hogy az osztrák nemzet fogalma gazdasági, politikai, kulturális, sőt etnikai valóságot fejez ki. A történelem — a hitleri német birodalom hétéves ausztriai uralma után — végérvényesen eldöntötte az 1918 utáni vitákat, és kétségtelenné tette, hogy Ausztria németül beszélő népe önálló nemzetet alkot.

A könyvet kitérő válogató bibliográfia egészíti ki.

Dernői Kocsis László könyve: a *Politikusok és kalandorok* a két világháború közé eső idő magyar szereplőivel foglalkozik.

Némi kuriózum és érdekesség, valamint rendkívül sok tárgyi tévedés jellemzi. Emberi portrékat a szerző nem tud rajzolni, de politikai és szerelmi pletykák egész áradatát adja a kor silány szereplőiről. Mindez a könyvet a történelmi ponyva műfajába sorolja.

A könyv elolvasása után mégis — s ez az egyetlen érdeme — azzal az érzéssel tesszük le, hogy olyan világot ír meg a szerző, amelyre áll a tacitusi szó: Ha elpusztult, nem kár érte.

Hasonlíthatatlanul nemesebb írás az előzőnél Vásárhelyi Miklós: *A hatalom mestersége* című, memoárok alapján készült műve. Churchill — Nobel díjjal kitüntetett — háborús emlékiratait „A szükségtelen háború” cím alatt ismerteti Vásárhelyi. Az elnevezés Churchilltől ered. Churchill számára az igazi tragédia, hogy a háború következtében megsemmisült „minden”, ami neki drága volt: „ami megmaradt még a világból”, a régi európai rend, a hatalmi egyensúly és mindek felett az „empire”, Anglia világhatalmi szerepe.

Churchillnek, mint írónak Gibbon mellett Macaulay volt példaképe, mint történétíró, neki köszönhetette műveltsége, eszmévilága alapjait, az ő stílusán nevelkedett.

„Hatalom és magány” címmel Harry Hopkins Rooseveltről szóló portréja következik. Kitérően bemutatja a folyamatot, hogyan vette rá Rooseveltről az Egyesült Államokat a fasiszta ellenes háborúra, az elszigetelődés belső erőivel szemben. Hívei, a régi rooseveltianus liberális értelmiség tagjai, még napjainkban is őrzik a polgári haladás, a faji és vallási türelem, az integrális szabadság hagyományait.

„A diplomácia művészete” c. fejezet szovjet politikus, Majszkij emlékiratairól szól. Az angol hivatalos külpolitika koncepciójának lényege kezdettől fogva az volt, hogy a Nyugat biztonságát azon az áron kell megszervezni, hogy a német agresszió irányát keletre tereljük. A chamberlainisták Hitler háborús elszántságát tényként könyvelték el, de elképzelésük

az volt, hogy a Brit Birodalom szempontjából egyaránt veszélyes hitleri Németországot és a Szovjetuniót összeugrasztyák. S amikor Németország és a Szovjetunió kimerült, színpadra lép a Nyugat, hogy olyan békét diktáljon a két hadviselőnek, amely hosszú időre biztosítja a Brit Birodalom világhegemóniáját.

A háború alatt kialakult helyzet tanúsítja, hogy ezek a számítások nem váltak be.

Jacques Duclos memoárja mellett De Gaulle háborús emlékiratait jellemzi Vásárhelyi a talán legérdekesebb fejezetben, mivel a tábornok ellentétekből szőtt személyisége is roppant izgalmas.

Carlyle a történelmi hőskről szóló híres művében „beginners”-nek, kezdeményezőknak nevezi a nagy embereket. Kezdeményező elszántságuk alapja, hogy messzebb látnak a többieknél és erősebben akarnak, mint a többiek. De Gaulle vérbeli „beginner” volt. Ami természetesen nem jelenti azt, hogy minden kezdeményezés sikeressé és sikeres lett volna. Egyéniségének azonban lenyűgöző vonása gondolkodási és cselekvési merészsége. Így vált az ügyszólván ismeretlen, 49 éves emigráns, a politikában gyakorlatlan tábornok három év alatt a francia ellenállás hivatalos, nemzetközileg elismert vezérévé.

A birodalmi gondolatnak, a gyarmatok mindenáron való megvédésének elszánt híve volt, de amikor felismerte, hogy a gyarmatokért vívott reménytelen harc lekötötte a nemzet erejét, és akadályozza Franciaországot nagyhatalmi funkcióinak betöltésében, ő szította fel a birodalmat. 1958-ban a Francia Algéria jelszavával jutott hatalomra, és 1962-ben ő írta alá az Algéria függetlenségét szentesítő okmányt. Evekig hirdette a nyugati katonai szövetség megszüntetésének szükségességét, ő volt a legharcosabb „keresztlovag”. Azután váratlanul kivonta csapatait a NATO-ból, kitessékelte annak főhadiszállását és létesítményeit az országból, amikor felismerte, hogy a Szovjetunió részéről Franciaországot nem fenyegeti veszély, az Észak-Atlanti Szerződés katonai szervezetében viszont az Egyesült Államok alárendelt szerepre kárkoztatja. Hosszú évekig — a letűnt gyarmati birodalmak sorsközösségében — a szoros angol-francia együttműködés szószólója volt, de amikor Észak-Afrika elveszett, és Franciaország figyelme Európára terelődött, 1963 januárjában vétőt emelt Angliának a Közös Piacba történő felvétele ellen, majd egy hét múlva ünnepélyesen barátsági szerződést írt alá a Német Szövetségi Köztársasággal. Franciaország 1956 októberében részese, sőt ösztönzője volt Izrael Egyiptom elleni támadásának,

majd 1967-ig Izrael legfőbb fegyverszállítója. 1967 júliusában azonban agresszornak minősíti Izraelt, felfüggeszti, később teljes embargónak veti alá az oda irányuló fegyverszállítást, hogy helyreállítsa Franciaország tekintélyét az arab világban és befolyásai a Közel-Keleten.

Vásárhelyi Miklós a hatalmas anyagból mesteri lényeglátással vonta ki a leg-

fontosabb és legjellemzőbb mondanivalót, az aránylag kis terjedelmű könyv a tömörítés mintája. Méltán lett bestseller: magas színvonalra ellenére közérthető és lélegzetállítóan izgalmas.

A kötetet hasznos jegyzetek egészítik ki a történelmi szereplőkről.

Katona Jenő

AZ ISMERTETETT KÖNYVEK

Kerekes Lajos: Az osztrák tragédia 1933—1938. 1973. Kossuth, 222 l. 20 Ft
Dernői Kocsis László: Politikusok és kalandorok. 1973. Kossuth, 294 l. 24 Ft
Vásárhelyi Miklós: A hatalom mestersége. 1973. Magvető, 304 l. 25 Ft

Írókról, életművekről

Nagy Miklós Kemény Zsigmondról szóló könyve az *Irodalomtörténeti Kiskönyvtár* sorozatban jelent meg. E puhatáblás, zsebkönyvszerű sorozat tudományos igényű, de olvasmányos stílusban készült kötetei a szakemberek és az irodalomkedvelő, tájékozódni, továbbtanulni vágyó olvasók érdeklődésére egyaránt számíthatnak.

Kemény Zsigmondot ma alig-alig ismerik a nem-szakember olvasók, pedig valaha a magyar próza legnagyobbjai közé számították. Világnézete, politikai állásfoglalása miatt szorult háttérbe, s hallgattunk róla évekig. A negyvennyolcas forradalomban a Béke párthoz tartozott, s a magyarság dunavölgyi primátusát csak a Habsburg birodalom védőszárnyai alatt vélte megóvhatónak. A publicista Kemény konzervatív, visszahúzó gondolkodása azonban nem homályosíthatja el a regényíró nagyságát, sem a haladás szinte önkéntelen szolgálatát, mely nála is, akár Balzacnál, a regényben megnyilvánult. Mintha két lélek lakott volna benne: a regényíró a jobbság intézménye ellen, s a szabad gondolat jogáért száll síkra, a publicista minden forradalmi mozdulástól irtózik. Nagy Miklós részletesen tárgyalja a balladás hangvételt, a drámai megjelenítés és lélektani remeklés szerepét Kemény regényeiben, és ezzel kapcsolatban néhány félreértést is eloszlat. A tanulmány nem zárt, csak a múltba tekintő irodalomtörténet: benne Kemény, mint „előd” is megmutatkozik, például *Móricz Zsigmond*, *Németh László elődjeként*. Ezért is fejeződik be a könyv felszólítással: „Keményt elsősorban azoknak kell az eddiginél mélyebben megismerniök, akik irodalmunk folyto-

nosságának tudatát ébren tartani hivatottak, legyenek alkotók, tanárok vagy irodalomnépszerűsítők.”

Terjedelmileg is nagyobb vállalkozás a nemrég elhunyt *Juhász Ferencné Bródy Sándorról* készült monográfiája, amely az *Irodalomtörténeti Könyvtár* sorozat egyik darabja. Ez a sorozat is a szakembereknek szól, de stílusa, tárgyalási módja népszerűvé teheti az olvasók szélesebb körében. A nagyböjtes lélegzetű tanulmányok, a vaskos kötetek bibliográfiával, lábjegyzetekkel és fotókkal bővülnek. A sorozatban jelent már meg egy-egy író útját követő monográfia (Bán Imre: *Apáczai Csere János*; Kispéter András: *Tömörkény István*; Merényi Oszkár: *Berzsenyi Dániel*, és így tovább), egy-egy témát kidolgozó (Weber Antal: *A magyar regény kezdetei*; Gerédy Rabán: *A magyar világi líra kezdetei*) vagy egy-egy korszakot bemutató munka is (például Kókay György: *A magyar hír- és folyóirat-irodalom kezdetei 1780—1795*).

Juhászné olvasmányosan és nagy filológiai gondossággal építette fel könyvét; vonzóan és meggondolkodtatóan ír egy szintén kevésbé ismert íróról. Móricz így jellemezte egykor Bródy művészetét: „Ő hozott új szemet a nézésre, új hangot a szólásra, új akarást az életre” — s ez igaz is; pályája két korszak határán ível föl, két nagyon ellentétes irodalmi korszakot választ el. A gyerekkorban s az élet minden szakaszában felvillanó emberek élők, fontosak, emlékeztetnek lesznek — Juhászné írói érzékenységgel és érzékletességgel beszél róluk. Hasonlóan szemléletes képet kapunk a millenniumi Magyarországról, a századforduló Budapestjéről. Rokonszenves — bár apróságnak tűnő —

vonás, hogy a tanulmányíró egyes szám első személyben beszél; ezzel is személyesebbé, szemléletesebbé téve minden mozzanatot, problémát. A magyar viszonyok pontos bemutatásában jelen van a kor többi művésze, filozófiai iskolája, sőt az egész európai történelem, s a korabeli természettudomány is. A Bródy-monográfia az utóbbi évek egyik legérdekesebb, legjobb irodalomtörténeti vállalkozása.

Bródy Sándor fiáról, *Hunyady Sándor*-ról szól Vécsei Irén nemrégiben megjelent tanulmánya. A sorozaton kívüli kiadvány ugyancsak zsebkönyv formájú, könnyen forgatható és könnyen olvasható kötet. Vécsei Irén elsősorban a különös

sorsú embert, a megkapó figurát jellemzi. Hosszan ír Hunyady Sándor életéről, a szüleitől — Hunyady Margit színésznőről és az író-apáról —, külső és belső „bolyongásairól”. A látszólag bohém férfi magányosságáról, természetéről, amelyről elmondható, hogy „nem bizalmatlan volt, csak sérült, kényelmes és tartózkodó, kicsit riadt és gátlásos”. A Hunyady-írások elemzése, értékelése hátrébb szorul a könyvben, s ahol felsorolásszerűen szó is esik róluk, inkább általánosságokat, tartalmi összefoglalókat kapunk — néha csak iskolás leírásokat. Vécsei Irén könyvét inkább azok forgatják majd szívesen, akik az író magánéletére, a korhangulatra kíváncsiak. Szerkesztőségekbe, a színházi életbe kalauzol a kötet, szállodai szobák, lóversenypályák, vendéglők képei villannak fel. Az ismeretterjesztő munka sok dokumentumanyagot használ fel, sok érdekes levelet, vallomást.

A Magvető Könyvkiadó ugyancsak sorozaton kívüli irodalomtörténeti kiadványa Kovács Győző *Fábry Zoltán*-ról szóló esszéje. A képekkel, jegyzetekkel, életrajzi adatokkal is kiegészített könyv mindegyikét az vizsgálja, mit jelent „Stósz”, mit jelent a stósz mérték. Fábry a Tanácsköztársaság idején volt egyetemi hallgató, személyes jelenlétével szinte csak akkor vett részt az eseményekben. A kis abaúji falu, Stósz lett elszigetelt, s mégis ezer szállal a nagyvilághoz kötődő „terepe”. Itt született a *Hazánk, Európa*; a *Fegyver s vitéz ellen*; a *Palackposta*; az *Európa elrablása*; a *Valóságirodalom*, és itt indult a *Hét* című antifasiszta lap, innen dolgozott a Korunknak, innen levelezett Európa annyi kiváló művészeivel, gondolkodóiával. Fábryt élete végéig a kultúrpolitika, a szellemi fejlődés útja érdekelt, írásainak hangja, stílusa, közéletisége is publicisztikus. Kovács Győző sok ismeret birtokában, időrendben követi ezt az utat.

Levendel Júlia

AZ ISMERTETETT MŰVEK

Nagy Miklós: Kemény Zsigmond. 1972. Gondolat, 258 l. (Irodalomtörténeti Kiskönyvtár)
 Juhász Ferenc: Bródy Sándor. 1971. Akadémiai, 306 l. (Irodalomtörténeti Könyvtár)
 Vécsei Irén: Hunyady Sándor. 1973. Gondolat, 213 l.
 Kovács Győző: Fábry Zoltán. 1971. Magvető, 185 l.

PÁLYÁZATOT hirdet a SZOT a szakszervezeti mozgalomban eredményesen alkalmazott irodalmi és művészeti propagandamódszerek feldolgozására. A pályaműnek a módszer elemző leírását és az eredmények, tanulságok összefoglalását kell tartalmaznia; a más munkahelyen is értékesíthető tapasztalatok előnyben részesülnek. A dolgozatok terjedelme kötetlen, de a 20 gépelt oldalt nem haladhatja meg. A pályázatokat névvel és pontos címmel ellátva a SZOT kulturális, agitációs és propaganda-osztályára kell beküldeni (1415 Bp., Dózsa György út 84/b.). Határidő: 1973. december 1. Díjkiosztás: 1973. január. A pályázat I. díja 5000 Ft; a két II. helyezettet 3000—3000 Ft-tal, a három III. helyezettet 2000—2000 Ft-tal díjazták.

Reguli Ernő: Tiszatáj 1947 — 1971.

Repertórium

Minden túlzás nélkül állítható, hogy az utolsó negyedszázad magyar irodalmának, művészetének, általában művészettörténetének beható megismerése elképzelhetetlen a Tiszatáj tanulmányozása nélkül. A szegedi folyóirat szerzői között neves költők, írók, művészek, tudósok stb. szerepelnek, hasábjain a helyi, megyei témákon kívül az egész országot, az egész magyarságot érintő közlemények is sűrűn napvilágot látnak. Szerkesztése problémaérzékeny, anyaga gazdag, színvonalas és sokszínű. Repertóriumra feltétlenül hasznos segédlet lesz több tudomány- és ismeretág művelői számára is.

Reguli Ernő összeállítása az első huszonöt évfolyam teljes címanyagát tartalmazza. (A borítóra nyilván tévedésből került az 1972-es záró évszám.) Feltárta az illusztrációkat és a képmellékleteket is, csupán a néhány soros, cím nélküli hírek és a jellegtelen szerkesztői üzenetek felvételétől tekintett el. Rendkívül terjedelmes anyag — 9717 tétel — gyűlt össze, s ez komoly gondot okozott a szerkezet kialakításakor.

Reguli abból indult ki — és elgondolássalval messzemenően egyet lehet érteni —, hogy a Tiszatáj nem tiszta profilú irodalmi folyóirat, vagyis az elrendezésben nem követheti a Nagyvilág-repertórium által meghonosított és divatossá tett gyakorlatot. Nem a szerzőket tekintette elsődlegesnek, hanem a közlemények tartalmát; a címleírásokat tematikai csoportosításban közli. Számszerűen a szépirodalmi művek csoportja a legnagyobb: 3903 tétel, ebből 2692 vers. A 2066 tételből álló irodalomtudományi fejezetnek nagyrésze kritika és könyvismertetés. A harmadik nagyobb csoport a „Művészetek”, itt a szerkesztő külön alfejezetbe osztotta a Szegedi Szabadtéri Játékok anyagát.

Tartalmilag igen heterogén, de világosan elhatárolt szakcsoportokra tagolódik a negyedik fő fejezet, a „Társadalom” című: ide került a honismeret, helyismeret, a néprajz, a történelem, a politika, a népművelés (ezen belül a könyvtárügy), az oktatás stb. Hasonlóan vegyes tartalmú az „Egyéb” címet viselő fejezet: ebben a glosszák, a munkatársakat bemutató írások, a keresztrejtvények, a pályázati felhívások stb. kaptak helyet. Nem egészen érthető, miért itt sorolja fel a „Kis szegedi...”-sorozatokat (irodalom, művészet, munkásmozgalom stb.), és a nekrológokat — hiszen ezek inkább a megfelelő szak-

csoportokba kívánkoznának. A hatodik, egyben utolsó fejezet műfajonként tájékoztat az illusztrációkról.

A repertóriumban minden cím csak egy helyen szerepel. A címleírások a tájékozódáshoz szükséges valamennyi adatot feltüntetik. Ahol csak lehetett, az álneveket, szerzői betűjeleket feloldotta az özszeállító; a cirill betűs neveket a könyvtári szabvány utasításai szerint írta át (a mutatóban viszont utal az eltérő névalakról a szabványos formára). Nagy segítséget jelentenek majd a felhasználóknak a címleírások után elhelyezett kiegészítések, megjegyzések, hivatkozások. A könyvtáros-személyt kissé zavarja, hogy ezeket az elemző címleírásnak fennmaradt — egyenlőség jellel választják el az eredeti címtől. Talán jobb lett volna, ha a megszokott szöveget zárójelbe kerülnek ezek a kiegészítések. Más kérdés, hogy néhány esetben a „megjegyzések” elnevezés erőltetettnek tűnik. (Pl. a 7103. tétel Siklós János: Itáliai jegyzetek — kiegészítése = Olaszország.)

Reguli a szakcsoportokon belül a szerzők, majd a címek betűrendjében közli a címleírásokat. Utóbbi rendezési elve szintén vitára adhat okot. Mindenesetre egygyel több szempontból tarthatna fel az anyagot, ha a szerzők közleményeinek felsorolásánál nem az ábécé rendjét, hanem a megjelenés időrendjét választotta volna.

Sokoldalú a repertórium mutatórendszere. A névmutató feltünteti az álneveket, szignókat is, s ezekről utal a teljes névalakra. A munkatársak álneveiről, rejtjeleiről külön mutató is van.

Készült mutató a földrajzi nevekről, a periodikákról és antológiákról is.

Mindent összevéve, elismeréssel állapíthatjuk meg, hogy Reguli Ernő igen alapos, körültekintő munkát végzett. Felhasználta a hazai tapasztalatokat, alkalmazkodott a folyóirat jellegéhez, szem előtt tartotta a majdani felhasználók kívánságait, s munkája végeredményeként könnyen kezelhető, sokirányú felvilágosítást nyújtó, módszertani szempontból is tanulságos repertórium született. Kritikai észrevételeinkkel csupán azokra a problémákra szeretnénk volna ráirányítani a figyelmet, amelyek tanulságul szolgálhatnak másoknak. más repertóriumok összeállítóinak is. (Szeged, 1973. Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat, 314 l. 20 Ft.)

Bényei Miklós

Heves megye sajtóbibliográfiája (1838 — 1970)

Az elmúlt években, a könyvtári helyismereti kiadványok kapcsán, sokszor és nagy nyomattékkal került napirendre a megyei sajtóbibliográfiák kiadásának ügye. Az 1957-ben — a Somogy és a Veszprém megyei kötetekkel — indult „sorozat” rangját és fontosságát két szempontból is hangsúlyozták a hozzászólók: a helyismereti könyvtári tájékoztatás egyik alapvető segédeszközei ezek a kiadványok, de egyben *országos igényű bibliográfiai feltárás* részmunkálataiként is felfoghatók. A vállalkozás folytatására, a sorozat kiegészítésére sürgető cikkekben világosan megfogalmazódott az a vélemény, hogy ezek a helyi kutatásban sokoldalúan hasznosítható kézikönyvek részben a nemzeti sajtóbibliográfia hiányait is pótolják.

1957 óta — eleinte lassan, majd az elmúlt évtized közepén szapora egymásutánban — összesen 7 ilyen típusú kötet látott napvilágot. A szerkesztési, feldolgozási módszerekben közöttük mutatkozó különbségek ellenére csaknem valamennyi értékes, alapos munka, melyhez további, kiegészítő kötetet lehet majd kapcsolni. Az eltérések ellenére azonban az eddig megjelent megyei sajtóbibliográfiák *kialakítottak egyfajta „normát”*. Ennek elsősorban az volt a lényege, hogy ennek a kiadványtípusnak a részletező adatfőtárásban túl kell lépnie a bibliográfiai szabvány vonatkozó előírásain: s ha az egyes lapok sajtótörténeti részletességű feldolgozását nem is vállalhatják, a sokoldalú adatfelvétellel, a lelőhely jelzésével, s a mutatók révén nagymértékben megkönnyítik azt.

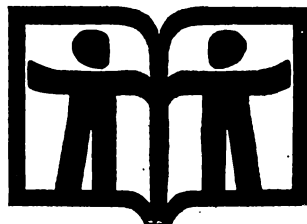
Sajnálatos, hogy a „sorozat” új, Heves megyei kötetében ezek a szempontok, nem, vagy csak *hiányosan érvényesültek*. A megyei könyvtár feldolgozó csoportjának közös munkájaként létrejött bibliográfia ugyanis sokkal kevesebbet nyújt mint előzményei. A 260 tételt tartalmazó leíró rész a szokott módon betűrendben sorakoztatja fel a lapokat, a szerkesztői bevezető szerint is csak a legfontosabb, a szabvány előírásai szerinti adatokat kö-

zölve. Leírja tehát a címet, az alcímet, az indulás, a megszűnés időpontját, jelzi az időszakosságot, felveszi a szerkesztők, a kiadó, a nyomda, a nagyság adatait, és jegyzetszerűen utal az előzményre, a folytatásra, a fölapra, címváltozásra. Az előszó ugyan nem tájékoztat arról, hogy az adatfelvételek autopsziával készültek-e, több tétel azonban sajnos arra enged következtetni, hogy az összeállítók nem mindig eredeti lappéldányok alapján dolgoztak. *A legfőbb következtetés a lap történetét alapvetően meghatározó kronológiai adatok közlésénél mutatkozik, az alcím, a szerkesztő, illetve a kiadó változása, sőt a lap indulásának dátuma is sokszor csak éves és nem napi pontossággal van jelezve.* Szerepelnek olyan tételek is, melyeknél a kötet használója csupán gyanítja, hogy elveszett, s csak bibliográfiai forrásokból rekonstruált periodikáról van szó (pl. a 193. és a 225. tétel): mivel azonban az erre utaló szögletes zárójelék használatát a kötet mellőzi, egyszerűen hiányos adatfelvételnek is tekinthetők.

A bibliográfia sajnálatos fogyatékoságai közé tartozik az is, hogy a periodikák *lelőhelyét egyáltalán nem közli*. A bevezető szerint is több fővárosi nagykönyvtár anyaga alapján állították össze a kötetet, s ezen kívül a helyi gyűjteményekben elszórtan is található anyag — a kutatót azonban nem kíméli meg a kiadvány a lapok hollétének felderítésére fordítandó fáradságtól.

A leíró rész háromféle mutatóval — földrajzi, időrendi és nevek szerinti — egészül ki. A megjelölési hely szerinti visszakeresést segítő *földrajzi mutató* azonban „rejtve” található, az ugyanis beleékelődött egy roppant vázlatos, főként idézetekből összeállított sajtótörténeti összefoglaló szövegébe. A kötet bevezetője „első kísérletnek” nevezi a bibliográfiát: szeretnénk remélni, hogy az átdolgozott, bővített kiadásra is sor kerül. (1973. 159. l. — Heves megyei Könyvtár füzetek. 26.—)

Fogarassy Miklós

Makó sajtóbibliográfiája

A helyismereti kutatást segítő kiadványok között kiemelkedő jelentőségűek a regionális sajtóbibliográfiák. A műfaj eddig megjelent jónéhány kötete szinte kivétel nélkül a megyét ölelte fel. Ezekből eltérő *Buzás László* nemrég megjelent bibliográfiája, amely egy város, Makó sajtótermékeit ismerteti. A szerző bevezetésében kifejti, hogy munkája elkészítésére a város története, gazdasági, politikai, kulturális viszonyai iránt megnövekedett érdeklődés indította.

A sajtóanyag feltárása teljességre törekvő. A könyvtárakban meglevő periodikák mellett az összeállításban szerepelnek a közgyűjteményekben fel nem lelt, csak könyvészeti forrásokból ismert hírlapok is. Ezekkel együtt a bibliográfia 68 különböző jellegű makói sajtótermék adatait sorolja föl, ismertetve címüket, alcímüket, megindulásuk, megszűnésük pontos idejét, megjelenésük gyakoriságát, szerkesztőik, kiadók nevét, a lapok méretét. Főlölegesen szerepel a megjelenés helye, hiszen az minden esetben Makó. Igen lényegesek és hasznosak

a tételek végén közölt sajtótörténeti megjegyzések is, melyek a lapok jellegére, irányára vonatkoznak. A bibliográfia a hírlapok, folyóiratok lelhelyét feltűnteti, raktári számaikat viszont már nem. E technikai jellegű hiányosság sok fölösleges időtöltésre kényszeríti a periodikákat használni kívánókat. Kissé elüt a megszokottól a bevezetés egyes szám első személyben történt fogalmazása is.

Tudomásunk van arról, hogy *Kárász József* szerkesztésében elkészült és a közeljövőben megjelenik Csongrád megye sajtóbibliográfiája, mely a makói sajtóanyagot is tartalmazza. De *Buzás László* gondos összeállítása ennek ellenére sem fölösleges, különösen a makóiak számára nem.

A szép kiállítású füzet a Makói Múzeum kiadásában látott napvilágot. (*Buzás László*: Makói hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1870—1970. Makó, 1972. Szegedi ny. 35, 5 l. [A Makói Múzeum Füzetei 10.]

Héthy Zoltán

SZAKMAI FOLYÓIRATOK, HÁLÓZATI HÍRADÓK

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 1973. évi 3. számában néhány gondolatébresztő tanulmányt olvashatunk a könyvtárak tudományos műhely szerepéről, illetve a könyvtárosok tudományos tevékenységéről: Havasi Zoltán megállapítja, hogy a legfontosabb feladat az irodalomellátási szintnek a szükségletekhez való közelítése, a tájékoztatásnak tudományos nivóra emelése, amelyre a könyvtári munkatársaknak a tudományos tevékenységbe, kutatásokba való bekapcsolódása, a főhivatású tudományos kutatók partnereiként történő munkálkodása épülhet. Ez eredményezheti a könyvtáraknak kutatóműhelyekké válását, amelyekben az adott intézmény profilja szerinti tudományágak szakirodalmának mélyreható elemzése mellett egy-egy téma vagy kutatási irány magas színvonalú áttekintésére, kritikai összefoglalására is sor kerülhet. A tudományos tevékenység fő típusai, illetve területei lehetnek: a szakirodalmellátottsági és igényvizsgálatok; az állomány elemző feltárása; a fenntartó intéz-

mény, illetve település történetének kutatásában való együttműködés; a korszerű könyvtári és tudományos tájékoztatási módszerek, berendezések tanulmányozásával és alkalmazásával összefüggő tudományos vizsgálódások. — Az angol D. J. Foskett azzal kapcsolatban, hogy a tudományos munka alkotóképességével foglalkozó irodalomban alig fordul elő utalás a könyvtárak szerepére, a lehetséges okok között a nyitvatartási idő korlátaira, az alkalmatlan olvasóhelyekre, a raktári hozzáférhetetlenségre, a barátságtalan és tudatlan személyzetre hivatkozik — megjegyezvén, hogy néha mindazzal egyazon könyvtáron belül találkozik az olvasó. Foglalkozik a tanulmány a feltárás nehézségeivel is; azzal, hogy a gépi indexek esetleg elriaszthatják vagy megtéveszthetik a használót. A magyar könyvtári alkotóműhelyek hatóképessége szempontjából sarkalatos kérdést tárgyal Fogarassy Miklós: az 1971. évi siófoki tanácskozás témájára visszatérve a közgyűjtemények (levéltár, múzeum, könyvtár) együttmű-

ködésének történetét és jövőbeni területeit tekintti át, elsősorban a helyi intézmények munkájának és a közös helyisméreti tevékenység lehetőségének szempontjából. E témakörökhöz kapcsolhatók még a magyar katolikus egyházi könyvtárakról, illetve a restaurátorképzés problémáiról, továbbá az Országos Széchényi Könyvtár gondozásában levő műemlék-könyvtárakról szóló írások is. — Az igen tartalmas és érdekes szám szinte minden írása közérdekű, ezért felsorolásuk helyett inkább az egész Figyelő elolvasására, tanulmányozására buzdítjuk olvasóinkat; külön felhívjuk azonban a figyelmet egy rövid közleményre: úgy látszik, megszületett a használható magyar gyorsmásoló berendezések első 'érett típusa, a Staticop nevű xerográfiai jellegű egyed, illetve sorozatmásoló gép, melyet az Irodagépipari és Finommechanikai Vállalat gyárt (1135 Bp. Jász u. 33—35.).

A MAGYAR KÖNYVSZEMLE, a Magyar Tudományos Akadémia I. osztályának könyvtörténeti és bibliográfiai folyóirata 1973/1. számában megemlékezik szerkesztőjének, *Dezsényi Bélának* haláláról; a Petőfi évforduló alkalmából kiadástörténeti tanulmányt közöl a költő „Versek” című kötetéről (1844—1845); valamint Petőfi világirodalmi útjának egyik állomásáról, lírai verseinek Theodor Opitz által 1863-ban készített német nyelvű fordításáról; ismerteti a Pesti Kör és az Ellenzéki Kör irataiban fennmaradt, Petőfivel kapcsolatos bejegyzéseket; bemutatja a nagy humanista, Erasmus könyvtárát, követve könyveinek későbbi sorsát is. A „Közlemények” c. rovatban — egyebek között — a Pray-kódex váci eredetéről egymással vitázó két cikk és a két világháború közötti álcázott illegális kiadványokat ismertető írás olvasható. A „Figyelő” c. rovat az MTA könyvtörténeti és bibliográfiai munkabizottságának tavalyi első félévi működéséről is közöl beszámolót. Az igen értékes „Szemle” rovat könyvismertetései a könyvtárosok és bibliográfusok nagyobb körét érdekelhetik.

Az ORVOSI KÖNYVTÁROS gyors egymásutánban megjelent idei két száma közül az 1973/1. jelzésű szám nagyobb részét az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ elmúlt évi beszámolója és idei munkaterve, valamint a Heves megyében tartott központi továbbképzési nap előadásainak szövege tölti meg. Az orvosi könyvtárügy, illetve dokumentáció egyik központi kérdése az olyan adattároló és visszakereső mód-

szerek alkalmazása, amelyek a kiskönyvtárakban, sőt az orvosok egyéni dokumentációjában is használhatók. Ez magyarázza a téma állandó napirenden tartását a folyóiratban. Az idei első szám egyik írása például a Heves megyei kórház boncolási adatainak peremlyukkártás nyilvántartását mutatja be, a második számban megéppenséggel három cikk foglalkozik a fénylukkárta-technika orvosi-könyvtári lehetőségeivel a gyermeksebészeti, a tudógyógyászati, illetve a csecsemőgondozási könyvtári dokumentáció példái kapcsán. A második szám tanulmányútról szóló beszámoló is közöl. Ez a kölni orvostudományi egyetem központi könyvtárát és a WHO (Egészségügyi Világszervezet) dokumentációs szolgálatát mutatja be.

Az OSZK HÍRADÓ, az Országos Széchényi Könyvtár pártszervezetének és szakszervezetének lapja május-júniusi (5—6.) összevont számában több fontos közlést tartalmaz: A könyvtár vezetősége állást foglalt az azonosító nemzetközi könyvszám (ISBN = International Standard Book Number) hazai bevezetése mellett, és célszerűnek tartja, hogy a magyarországi ISBN-iroda a nemzeti könyvtár keretében működjék. Ugyancsak nagyszabású nemzetközi vállalkozásokról értesül az a olvasó abból az írásból is, amely azzal foglalkozik, hogyan kívánja megszervezni számítógépes módszerrel az időszaki tudományos kiadványok nemzetközi nyilvántartását a Moszkvában székelő Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Központ periodika-regisztráló szolgálata, illetve a tájékoztatási világvállalkozás, az UNISIST keretében létrehozott ISDS (International Serials Data System — Párizs). — A híradó értékes új rovattal is gazdagodott: az NTI (Nosce te ipsum = Ismerd meg önmagad) fejlécű rovatban egy-egy könyvtári részleg saját munkájáról számol be, és ismerteti szűkebb szakterületének hazai, illetve nemzetközi eredményeit, vázolja a fejlődés irányzatait. Az első ilyen nemű cikkek sorát két „vendégszerkesztőnek” a magyar nyomdászat félévezredes jubileumához is kapcsolódó írásai nyitják meg: *Soltész Zoltánné*, a Régi és Ritka Nyomtatványok Tárának vezetője a Budai Krónika kalandos sorának bemutatásával együtt igen érdekesen bevezeti az olvasót a tár műhelymunkájába is; *Borsa Gedeon* a magyarországi könyvtörténeti kutatásokat ismerteti, s elsősorban a 17—18. századi nyomtatványok felderítésével, feldolgozásával és bibliográfiai publikálásával foglalkozik.

A KÖNYVTÁRI HÍRADÓNAK, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „közlöny”-ének idei 3. (máj.—jún..) számát a rövid írások jellemzik. Témáik: a szakmunkástanulók és a Szabó Ervin Könyvtárak kapcsolata (e tárgyról a Könyvtáros szeptemberi száma is közölt cikket a fővárosi szerző tollából); a Petőfi-évforduló megünneplése a kerületi könyvtárhálózatban; a tájékoztató munka az egyik budai könyvtárban; a Mester utcai könyvtár fennállásának 25. évfordulója, tapasztalatok a müncheni nemzetközi gyermekkönyvtárban (2. rész) stb. Két téma — úgy érezzük — megérett a vitára: A központi könyvtár ideiglenes bővítési programjának ismertetése a könyvtárügy egyik legérzékenyebb problémájára tapint, s ezért a nagyobb kitekintést, többoldalú kifejtést és az álláspontok ütköztetését is megérdemelné. Ugyanis az, hogy milyen legyen a főváros legnagyobb nyilvános könyvtárának központi épülete, mi az a határ, ameddig egy igen-igen rossz helyiségekörülmények között dolgozó könyvtár a szükségmegoldások kényszerében elmehet, a könyvtár funkcionális egysége hogyan tartható fenn több, egymással össze nem függő épület esetén, hogyan amortizálódnak a tényleges építési költségek az átalakított, illetve az új épületeknél — csupa olyan kérdés, ami az egész ország könyvtárügyét közelről érdekli. Kisebb horderejű, de az érintett könyvtárak számára nagyon is tanulságos problémát tárgyalt az állományból való törlésekkel, az elhasználódás miatt szükséges kivonásokkal foglalkozó cikk, amely a híradó elmúlt számában jelent meg, s amelyre a mostani szám egyik felszisszenése a válasz. Szintén további megvitatásra kellene bocsátani a kérdést!

A HAJDÚ-BIHAR MEGYEI KÖNYVTÁRI TEKA 1973/1-es száma kissé megkésztet, ami a tartalomra is kiderül: nagy részét a három nagy hálózat elmúlt évi munkájának értékelése foglalja el. A tanácsai hálózat mérlegéből és a hozzá tartozó statisztikai táblázatokból a tevékenység feltételeinek árnyalatnyi javulása és a mutatók változatlansága — helyenként, főként a falvak egy részében visszaesése, másutt, elsősorban a városokban, némi javulása — tapasztalható. A szakszervezeti hálózatban sem változtak lényegesen az eredmények. Örvedetes a fő- és részfoglalkozású könyvtárosok számának növekedése, de még mindig olyan elmaradottság is tapasztalható e téren, mint például a megyei állami építőipari vállalatnál, ahol az 5000 dolgozó szolgálatát egyetlen részfoglalkozású könyvtáros végzi. — A jobb összehasonlítás érdekében szívesen láttuk volna az 1972. évi

szám adatok mellett az 1971-eseket is a szakszervezeti statisztikai táblázatokban, mint ahogy ezek az iskolai könyvtári statisztikákban is megtalálhatók. Az iskolai könyvtári beszámoló javuló helyzetképet fest: különösen a középiskoláknál tapasztalható fejlődés. Ezek többségében önálló helyiség van, és főhivatású könyvtáros dolgozik. A Téka egyéb írásai közül a gyermekkönyvtárosok figyelmét külön is felhívjuk a bábjátászás lehetőségeivel foglalkozó műhely-dolgozatra.

A KOMÁROM MEGYEI KÖNYVTÁROS VI. évfolyam 17-es jelzésű száma bemutatja a „C”-típusú könyvtárak mintaintézményének szánt Kisbéri Községi Könyvtárt abból az alkalomból, hogy júniusban 17 tanácsai vezető látogatott el az új létesítménybe. Ezzel a tapasztalatcserevel a megye bevallottan régi hagyományt újított meg: először 1961-ben az Ácsi Községi Könyvtárban rendeztek hasonló összejövetelt, amelyen sikeresen népszerűsítették az akkor még friss szabadpolcos könyvtári rendszert, a hozzá kapcsolódó „falusi mintakönyvtár”-akkcióval együtt. Érdekes a „Műhely”-rovat cikke a Tatán bevezetett új kölcsönzési rendszerrel, melynek lényege, hogy a helyi hálózatban egységesített eljárások alapján kiküszöböljék a többszöri beiratkozásokat: az egyik könyvtárba beiratkozó olvasó valamennyi tatai tanácsai könyvtárat használhatja. Az eljárásról minden bizalommal vita fog kibontakozni a lapban; sajnos, az eljárás kidolgozója, a februárban meghalt Szönyi László már nem veheti meg álláspontját... A tartalmas számból — amelyben egyebek között a nyergesújfalu Magyar Viscosa Gyár könyvtáráról olvashatunk, s amelyben tanácsai és szakszervezeti könyvtárfenntartók is megszólalnak — külön ki kell emelni az „Örökségünk” rovat nyomdászattörténeti összefoglalóját: Tapolcai Ernőné a megye nyomdászattörténetét tekintve át és 1945-ig terjedő betűrendes névjegyzéket közöl a nyomdákrol, megjelölve a kiadványaik számát is. — A folyóirat melléklete a megyei könyvtár gyermekkönyvtári híradójának, A Mi Újságunknak idei 2. száma, mely még a vakáció előtt készült. Erről a gyermekkönyvtári vállalkozásról, a lap szerkesztési gondjairól őszinte számvetésben szól a gyermekkönyvtár vezetője: a gyerekek által szerkesztett és irt híradót, melynek eddig hat száma jelent meg, s példányszáma 500, már a Televízió is felfedezte (a Tizen Túliak Társaságának riporterei ellátogattak egyik „szerkesztőségi ülésére”), a legfontosabb célt azonban („hogy az újság ürügyén jobban együttműködjünk az iskolákkal”) a lap-

nak még nem sikerült elérnie, s nem tudott maga körül igazi közösséget sem teremteni.

A SOMOGYI KÖNYVTÁRAK idei második számának frissességére jellemző, hogy rendkívül gyorsan reagált a június 14—15-i nyiregyházi Olvasó népért mozgalmi tanácskozásra. Ezzel foglalkozó cikkeiből hadd idézzünk egy figyelemre méltó somogyi javaslatot: „...három község új iskolaépítési tervében már olyan könyvtár szerepel, amely nemcsak a gyerekeké, hanem a felnőttek is lesz. Ezt az egyetlen közművelődési könyvtárt nappal a tanulók, este pedig szülei, a falu felnőtt lakossága használja majd. Az »Olvasó népért« mozgalom harcosszólóinak és az illetékes vezetőknek szót kellene érteniük egymással, hogy ... ne csak három ilyen iskola épüljön az...iskolaépítési akció keretében. És ezek a könyvtárak ne mindenütt 54 m² (egy tanteremnyi) alapterületűek legyenek, hanem a tanulók létszámához és a lakossághoz viszonyítva — a normák szerint —, ha kell 80—120—160 m² legyen az alapterületük. S ha itt majdan pedagógiai és könyvtárosi képzésű, főhivatású könyvtáros dolgozik, akkor egy ilyen központi községben ... fél évszázadra megoldódik a könyvtár, az olvasás ügye. És ha az ilyen iskolához később szomszédként megépül a korszerű művelődési ház, amelynek helységeit nappal az iskolások, este pedig a felnőttek használhatják, akkor gazdaságosan, célszerűen ... oldjuk meg egy település közösségének művelődését...” A javasolt erőgyesítést a somogyi híradó másik cikke is alátámasztja: a mai helyzet és a rendelkezésre álló anyagi eszközök ismeretében úgy tűnik, hogy az iskolai könyvtárügy nem tud egyedül kilábalni a bajból. Az 1970/71-i tanévben ugyanis a megye 290 iskolája közül 162 egyáltalán nem vásárolt új könyvet, s egyetlenegy 500-as tanulólétszám feletti iskola könyvbizottsági kerete sem érte el a 10 000 Ft-ot, noha a szükséglet a cikkíró szerint 20 000 Ft lett volna. — Az igen gazdag tartalmú híradóban még egyebek közt a szakszervezeti könyvtárak elmúlt évi tevékenységéről, a falusi könyvtárak kézikönyv- és folvóirat-állományváról, a folvóirat olvasás kérdéseiről, Mernye község könyvtári helyzetéről és a balatonfenyvesi úttörő olvasótáborról olvashatunk igen érdekes írásokat.

A TOLNAI KÖNYVTÁROS 1973. évi 2. számát a könyvtárosok jó szívvel ajánlják nemcsak a megye szakmabeli

olvasói, hanem mindenki figyelmébe, aki irodalmunk helyi hagyományai iránt érdeklődik. Csányi Lászlónak „Irodalomtörténetünk helytörténeti feladatai” c. kiadváló írása megérdemelné a nagyobb nyilvánosságot is, hogy tágabb körben segíthesse a helyismereti tevékenység és a helytörténetírás műhelyeit. Ugyancsak nagy érdeklődésre tarthat számot Nádor Ivánné tanulmánya, melynek címe „A tolnai változások az Illyés-i múben”, s amely most közölt első részében Illyés 1935 és 1945 közötti pályájának tolnai vonatkozásait, társadalomrajzát próbálja felvázolni. A „Továbbképzés” rovat Mészai Sarolta „Petőfi Tolna megyében” című értékes dolgozatának második részét közli; ez elsősorban a költő Ozorán töltött vándorszínészi időszakával (1841) és a Borjádön töltött napokkal (1845) foglalkozik. Kár, hogy az értékes írásba néhány zavaró gépelési hiba csúszott: nevek és évszámok szerepelnek benne következetlenül, illetve helytelenül.

A VAS MEGYEI KÖNYVTÁRKÖZI BIZOTTSÁG ÉRTESSÍTŐJE c. híradó idei második számából két olyan írást érdemes kiemelni, amely más-más vonatkozásban ugyan, de a korszerű könyvtári épület és szervezethez vonzó hatása mellett érvel: a Szombathelyi Megyei Könyvtár új épületében egy év alatt megduplázódott a vidéki beiratkozók száma, s a könyvtár vizsgálódásából az is kiderül, hogy a „bejáró” olvasók fele tanulással, kutatással, pályamunka írásával kapcsolatban, általában pedig olyan, magasabb, társadalmilag értékes igény kielégítése céljából keresi fel a központi intézményt, amelynek a lakóhelyi kiskönyvtár nem tud megfelelni. Nagy többségük más könyvtárt is használ. A Celldömölki Járási Könyvtár felavatásáról a Könyvtáros tavaly októberben beszámolt. Azóta az új otthonában működő könyvtár eredményei igazolták a jóslatokat, mert például az idej első negyedévében csaknem négyszázal több olvasó iratkozott be a könyvtárba, mint az előző évben. Különösen figyelemre méltó, hogy a község iskoláiban tanulók több mint 67 százaléka belépett olvasótáborába! Vas megye a kisközséges közigazgatási területek közé tartozik. Mivel közismertek az aprófalvas megyék könyvtárügyének gondjai, érdemes elolvasni a szombathelyi járás 40 egységét érintő letéti rendszer működéséről szóló ismertetést a lapban. — A híradó közli a megye szakszervezeti könyvtárügyének 1972. évi mérlegét is, amely folyamatos fejlődésről tanúskodik. A könyvtárral el látott üzemek dolgozóinak 36,2 százaléka iratkozott be a szakszervezeti könyvtárakba.

KÖNYVTÁRI KIADVÁNYOK

UTCÁK, TEREK, EMBEREK címmel a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a Kossuth Könyvkiadó jól áttekinthető, képes kislexikont adott ki, mely betűrendben tartalmazza azoknak legfontosabb adatait, akikről 1972. december 31-ig utcát neveztek el a fővárosban. A kiadványnak mindössze két előzménye volt: Kolozs Jenő: Akikről Budapest utcáit elnevezték c. 1943-ban kiadott, rég elavult munkája és a FSZEK 1963-as kötete: Az utcák őrzik emléküket. Ez utóbbi kis példányszámban jelent meg. Könyvkereskedelmi forgalomba nem került, s felette is eljárt az idő, mert megjelenése óta 118 új utcanevet adtak. Ez a mostani, 12 000 példányban kibocsátott kötet a kézirat lezárásakor érvényben volt valamennyi név viselőjéről tájékoztat, s olyanok adatait is közli, akikről a Magyar életrajzi lexikon sem tesz említést. A címszavakhoz kapcsolódó szövegek aránytalanságai nem értékelés-különbőséget fejeznek ki, hanem csupán azt, hogy a közismert személyiségekről keveset, az ismeretlen-

nekről viszont többet akar mondani a könyv, mely ezenkívül általában a helytörténeti kapcsolatok (személyiség és utca) kiderítésére is törekszik. A nevek után álló római szám azt, vagy azokat a kerületeket jelzi, ahol a név előfordul. Kár, hogy a hasznos kis kötet nem utal az utcáknak a jelenlegit megelőző elnevezésére. Ez ugyan növelte volna a terjedelmet, de a könyv referenzs-értékét is: az előzmények felderítése nemcsak a honismereti, de a gyakorlati tájékozódást is elősegítette volna, hiszen még a pesti lakossal is előfordul — a vidékről a fővárosban látogatóval még inkább —, hogy nem tudja a keresett utca jelenlegi nevét. Az értékes munkát a Szabó Ervin Könyvtár „Budapest” gyűjteményének munkatársai állították össze.

PETŐFI ÉS DEBRECEN címmel jubileumi emlékkötetet adott ki a Debreceni Megyei Könyvtár Bényei Miklós szerkesztésében. A szép illusztrációkkal díszített, kiválóan sokszorosított

kötet adattár és egyben szemlénygyűjtemény is, mely a költőt és a város gazdag kapcsolatait, ellentétes érzelmekben bővelkedő viszonyát szemléletesen tárja az utókor elé. Az első rész Petőfi Debrecenben töltött idejének és munkássága ottani visszhangjának időrendi krónikája. (A Petőfi idézeteket fekete vonal jelzi a margón.) Petőfi sokszor járt Debrecenben: a városhoz fűződik például hirtelen fellobbanása Prielle Kornélia iránt, s ide a híres „nyakravaló-ügy” — összetűzése a honvédelmi miniszterrel —, és itt született Zoltán fia.

A kötet második része a Petőfi-emlékhelyekről számol be — ezekben Debrecen kiváltképp gazdag —, a harmadik rész pedig válogatást közöl a debreceni költők, irodalomtörténészek, újságírók stb. megemlékezéseiből, melyek 1865 és 1973 között láttak napvilágot; végül a Debrecenben írt Petőfi-művek címmutatója és névmutató zárja a rendkívül értékes és ismeretekben igen gazdag munkát.

A TERMELŐSZÖVETKEZET-TÖRTÉNETI tanulmányok első kötete, melyet Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok c. sorozatának 6. kiadványaként jelentetett meg a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, első eredménye az MTA Agrártörténeti bizottsága által 1969-ben elindított nagyarányú munkának. E vállalkozás célja, hogy a magyar mezőgazdaság nagyüzemi átalakulásának folyamatát elsősorban gazdaságtörténeti szempontból ábrázolja — kitekintéssel a szociológia, pszichológiai átalakulásra, az életmód és életforma változásaira is —, mégpedig úgy, hogy forrásul a változásokat átélte nemzedék emlékezetét is felhasználja. A tsz-történeti kutatás tehát részmonográfiákra épül — az agráregyetekek körül csoportosuló munkaközösségek mintegy hatvan tsz történetének feldolgozását vállalták —, s ez a kötet a négy, elsőnek elkészült tanulmányt tartalmazza. A munkához dr. Dimény Imre mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter írt bevezetőt, dr. Donáth Ferenc pedig összefoglaló tanulmányt, mely a negyedszázados fejlődést országosan tekinti át. A kötet az agrárgazdaságtan művelőin kívül a társadalomtudományok kutatói, a gazdasági irányítás vezetői és a helytörténettel foglalkozók számára is fontos forrás, illetve módszertani minta, mert kiválóan mutatja a sokrétű kutatás összefogott, lényegre törő közlésének módját.